

Belarusian Helsinki
Committee (BHC)

Беларускі
Хельсінскі
Камітэт (БХК)

«Viasna»
Human Rights Center

Праваабарончы цэнтр
«Вясна»

**Альтэрнатыўны даклад
беларускіх НДА ў Камітэт ААН па правах чалавека
аб выкананні Міжнароднага пакта
аб грамадзянскіх і палітычных правах**

Мінск
2010

Змест

Аб умовах рэалізацыі правоў чалавека ў Беларусі	3
Права на жыццё (арт. 6 МПГПП)	4
Забарона катаванняў і жорсткага абыходжання (арт. 7 МПГПП)	6
Забарона прымусовай працы (п. 3 арт. 8 МПГПП)	8
Права на свабоду і асабістую недатыкальнасць. Незаконныя затрыманы і арышты (арт. 9 МПГПП)	10
Права асобаў, пазбаўленых волі, на гуманнае абыходжанне і павагу годнасці (арт. 10 МПГПП)	12
Права на свабоднае перамяшчэнне і выбар месца жыхарства (арт. 12 МПГПП)	13
Права на справядлівы суд (арт. 14 МПГПП)	15
Забарона ўмяшальніцтва ў асабістае і сямейнае жыццё, недатыкальнасць жылля, таямніца карэспандэнцыі і абарона ад незаконных замахў на гонар і рэпутацыю (арт. 17 МПГПП)	18
Свабода думкі, сумлення і рэлігіі (арт. 18 МПГПП)	19
Свабода слова (арт. 19 МПГПП)	21
Свабода сходаў (арт. 21 МПГПП)	23
Свабода асацыяцыі (арт. 22 МПГПП)	25
Роўнасць усіх перад законам, забарона дыскрымінацыі (арт. 26 МПГПП)	28
Рэкамендацыі	30
Спіс скарачэнняў	31

Альтэрнатыўны даклад падрыхтаваны беларускімі праваабарончымі НДА для офіса Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека з мэтай разгляду выканання Рэспублікай Беларусь абавязальстваў па Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах (далей — МПГПП). Матэрыялы ўтрымліваюць спасылкі на больш дэталёвыя даклады і публікацыі¹.

У падрыхтоўцы ўдзельнічалі: Беларускі Хельсінкскі Камітэт (БХК), Праваабарончы цэнтр «Вясна».

Пры падрыхтоўцы дакладу былі скарыстаны матэрыялы Асамблеі дэмакратычных няўрадавых арганізацый і Беларускай асацыяцыі журналістаў (БАЖ).

Аб умовах рэалізацыі правоў чалавека ў Беларусі

1. Беларусь працягла час не падавала перыядычныя справаздачы аб выкананні абавязальстваў па МПГПП. Урад адмаўляецца выконваць рашэнні Камітэта ААН па правах чалавека (далей — КПЧ) па індывідуальных скаргах. Рэкамендацыі КПЧ, вынесеныя ў 1997 г. па выніках разгляду IV перыядычнага дакладу, не выкананы, сітуацыя з асноўнымі палітычнымі і грамадзянскімі правамі і свабодамі сур'ёзна пагоршылася.

У сакавіку 2010 г. Беларусь у парушэнне сваіх абавязальстваў па МПГПП і Факультатыўнаму пратаколу расстраляла асуджаных да смяротнага пакарання А. Жука і В. Юзпчука, нягледзячы на тое, што імі былі пададзены скаргі ў КПЧ, і яны знаходзіліся пад абаронай Працэдуры 92.

2. У апошняе дзесяцігоддзе сітуацыя ў Беларусі адрознівалася наяўнасцю сур'ёзных сістэмных праблем з правамі чалавека, што было прадметам пастаяннай крытыкі як унутры краіны, так і на міжнароднай арэне.

У прыватнасці:

а) дзеючае заканадаўства накладвае празмерныя абмежаванні на асноўныя правы і свабоды чалавека або стварае значныя перашкоды для іх рэалізацыі;

¹ **Агульныя да ўсяго тэксту:**

а) даклады, агляды, паведамленні беларускіх праваабарончых арганізацый:

Агляд-хроніка парушэнняў правоў чалавека ў Беларусі ў 2003 годзе. Аналітычны агляд Праваабарончага цэнтра «Вясна». http://spring96.org/files/book/2003_review_en.pdf

Парушэнні правоў чалавека ў Беларусі ў 2006 годзе. Аналітычны агляд Праваабарончага цэнтра «Вясна». http://spring96.org/files/book/2006_review_en.pdf

Парушэнні правоў чалавека ў Беларусі ў 2007 годзе. Аналітычны агляд Праваабарончага цэнтра «Вясна». http://spring96.org/files/book/2007_review_en.pdf

Сітуацыя ў галіне правоў чалавека ў Беларусі ў 2008 годзе. Аналітычны агляд Праваабарончага цэнтра «Вясна». http://spring96.org/files/book/2008_analytics_en.pdf

Сітуацыя з правамі чалавека ў Рэспубліцы Беларусь у перыяд са студзеня 2007 г. па жнівень 2008. Даклад Беларускага Хельсінкскага камітэта. <http://www.belhelcom.org/?q=node/2073>

б) даклады, рэзалюцыі, агляды міжнародных арганізацый:

Даклад Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі Адрыяна Севярына. http://spring96.org/files/book/report_severin_2007_ru.pdf

Аб сітуацыі ў Беларусі. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламента P6_TA(2005)0363.

Палітычная сітуацыя ў Беларусі пасля парламенцкіх выбараў і рэферэндуму 17 кастрычніка 2004 г. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламента P6_TA(2004)0045.

Становішча ў галіне правоў чалавека ў Беларусі. Рэзалюцыя Генеральнай Асамблеі [па дакладзе Трэцяга камітэта (A/61/443/Add.3)] 61/175 ад 8 сакавіка 2007.

Становішча ў галіне правоў чалавека ў Беларусі. Рэзалюцыя Генеральнай Асамблеі ААН [па дакладзе Трэцяга камітэта (A/62/439/Add.3)] 62/169 ад 20 сакавіка 2008.

Становішча правоў чалавека ў Беларусі. Рэзалюцыя Камісіі па правах чалавека ААН 2005/13.

Становішча правоў чалавека ў Беларусі. Рэзалюцыя Камісіі па правах чалавека ААН 2004/14.

Становішча правоў чалавека ў Беларусі. Рэзалюцыя Камісіі па правах чалавека ААН 2003/14.

Сітуацыя ў Беларусі напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1482 (2006).

Сітуацыя ў Беларусі. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламента P6_TA(2004)0011.

Сітуацыя ў Беларусі. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1671 (2009).

Сітуацыя ў Беларусі. Рэкамендацыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1874 (2009).

б) сур'ёзна парушаюцца прынцыпы прававой дзяржавы, што прыводзіць да выбарачнага праваўжывання па палітычных і эканамічных матывах, у выніку чаго некалькі дзясяткаў актывістаў сталі палітвязнямі;

в) нівеліруецца роля заканадаўчай і судовай улады, а таксама мясцовага самакіравання за кошт паступальнага павелічэння паўнамоцтваў Прэзідэнта, што прыводзіць да значнага паслаблення механізмаў абароны і аднаўлення праваў чалавека;

г) са жніўня 2008 г. беларускія ўлады прадпрымаюць пэўныя крокі па паляпшэнні сітуацыі; у першую чаргу неабходна адзначыць датэрміновае вызваленне палітвязняў і памяншэнне ўзроўню рэпрэсій у адносінах да апазіцыйных актывістаў. У некаторых выпадках улады не прымяняюць празмерных забаронаў на магчымасць рэалізацыі палітычных і грамадзянскіх правоў, дапускаючы, аднак, абмежавальную і дыскрымінацыйную практыку ў іншых выпадках. Акрамя асобных карэкціровак Выбарчага кодэкса, на момант падрыхтоўкі дакладу зменаў у заканадаўстве, якія сведчаць пра сістэмны рух да дэмакратызацыі, не прынята.

Права на жыццё (арт. 6 МПГПП)

З 1999 г. колькасць смяротных прысудаў, якія выносяцца ў Беларусі, значна скарацілася ў параўнанні з папярэднімі гадамі. Аднак Рэспубліка Беларусь застаецца адзінай краінай Еўропы і былога СССР, якая практыкуе выкарыстанне смяротнага пакарання.

Закрытасць інфармацыі аб прымяненні смяротнага пакарання

Практычна ўся інфармацыя, якая тычыцца смяротнага пакарання ў Беларусі, носіць закрыты для грамадскасці характар. У дзяржаўных сродках масавай інфармацыі (далей — СМІ) прыводзяцца толькі дадзеныя пра колькасць вынесеных смяротных прысудаў, у той час як афіцыйныя звесткі аб прывядзенні іх у выкананне адсутнічаюць. З афіцыйных крыніц вядома, што ў 2009 г. было вынесена 2 смяротных прысуды, у 2008 г. — 1, у 2007 г. — 4, 2006 г. — 9, 2005 г. — 2, 2004 г. -2.

Недастатковасць інфармацыі аб колькасці вынесеных і прыведзеных у выкананне смяротных прысудаў часам прыводзіць да неадпаведнасці афіцыйнай статыстыкі і інфармацыі СМІ па дадзеным пытанні. Так, у 2008 г. з паведамленняў шэрагу СМІ стала вядома аб яшчэ прынамсі двух вынесеных смяротных прысудах: прысудзе Мінскага абласнога суда ў адносінах да грамадзяніна Мікалая Каляды, які набыў моц 21 сакавіка 2008 г., і аб прысудзе Гомельскага абласнога суда ў адносінах да грамадзяніна Паўла Леннага, вынесеным 20 чэрвеня 2008 г. Пазней са СМІ стала вядома, што ў кастрычніку 2008 г. смяротны прысуд, вынесены Леннаму, быў прыведзены ў выкананне. Афіцыйныя крыніцы такой інфармацыі не падавалі.

З 1997 г. вядома пра прывядзенне ў выкананне прынамсі 140 смяротных прысудаў. На дадзены момант звесткі пра іх агульную колькасць з 1991 г., калі была абвешчана незалежнасць Рэспублікі Беларусь, не апублікаваны. Дзейнасць Камісіі па пытаннях памілавання і рашэнні Прэзідэнта па справах асуджаных да смяротнага пакарання носяць закрыты ад грамадскасці характар.

Адсутнасць гарантый законнасці смяротных прысудаў

Асаблівую занепакоенасць выклікае тое, што шэраг крымінальных справаў, па якіх у далейшым былі вынесены смяротныя прысуды, разглядаліся Вярхоўным Судом Рэспублікі Беларусь у якасці суда першай інстанцыі. У адпаведнасці з арт. 371 Крымінальна-працэсуальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь (далей — КПК), прысуды Вярхоўнага Суда не могуць быць абскарджаны ў касацыйным парадку і, у адпаведнасці з ч. 2 арт. 399 КПК, уступаюць у сілу з моманту іх абвяшчэння. Такім чынам, асуджаныя да смяротнага пакарання прысудам Вярхоўнага Суда пазбаўлены права на перагляд вынесенага прысуду судом вышэйстаячай судовай інстанцыі. Прысуды Вярхоўнага Суда могуць быць абскарджаны толькі як уступіўшыя ў законную сілу — у парадку нагляду за законнасцю вынесеных судовых рашэнняў на імя Старшыні Вярхоўнага Суда ці Генеральнага пракурора, якія надзелены правам вынясення пратэстаў на

вынесены Вярхоўным Судом прысуды. Аднак разгляд наглядных скарг адбываецца без правядзення судовага паседжання, без удзелу самога абвінавачанага і яго абаронцы.

5 лютага 2008 г. стала вядома аб прывядзенні ў выкананне прысудаў у адносінах да Сяргея Марозава, Валерыя Гарбатага і Ігара Данчанкі — трох лідэраў злачыннай групы, якая на працягу многіх гадоў дзейнічала ў г. Гомель і была вядома як «банда пажарнікаў». Вярхоўны Суд двойчы — у снежні 2006 г. і кастрычніку 2007 г. — асудзіў Марозава і Данчанку да вышэйшай меры пакарання; Гарбаты быў асуджаны да смяротнага пакарання ў снежні 2006 г. Разам з тым слуханні справаў, звязаных з дзейнасцю групы, на момант прывядзення ў выкананне прысуду не былі завершаны: у студзені 2008 г. Вярхоўны Суд прыняў да вытворчасці яшчэ адну крымінальную справу ў адносінах да Марозава і трох іншых членаў групы. Аднак яшчэ да пачатку слуханняў (19 лютага 2008 г.) Марозаў быў расстраляны. Такое хуткае прывядзенне прысуду ў выкананне магло быць звязана з тым, што Марозаў стаў даваць сведчанні адносна некаторых высокапастаўленых супрацоўнікаў Камітэта дзяржаўнай бяспекі (далей — КДБ) і Міністэрства ўнутраных справаў (далей — МУС) і сваіх злачынных сувязяў з імі. Усе тры пакараных былі пазбаўлены права на касацыйнае абскарджанне вынесенага Вярхоўным Судом прысуду і яго праверкі вышэйстаячай судовай інстанцыяй. Акрамя таго, судовы працэс над Марозавым, Гарбатым і Данчанкам адбываўся ў закрытым рэжыме. У дадзеным выпадку, па меркаванні праваабаронцаў, мела месца парушэнне п. 1 і п. 5 арт. 14 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах, што, у адпаведнасці з рэкамендацыямі Камітэта ААН па правах чалавека, таксама з'яўляецца парушэннем арт. 6 МПГПП.

Працэдура прывядзення ў выкананне смяротных прысудаў у Беларусі расцэньваецца КПЧ² як негуманнае і бесчалавечнае абыходжанне (гл. у гл. Забарона катаванняў і жорсткага абыходжання).

У 2009 г. судамі Беларусі былі вынесены два смяротных прысуды ў адносінах да Васіля Юзэпчука (прысуд Брэсцкага абласнога суда ад 29 чэрвеня 2009 г.) і Андрэя Жука (прысуд Мінскага абласнога суда ад 17 ліпеня 2009 г.). Абодва прысуды былі абскарджаны ў касацыйным парадку ў Вярхоўным Судзе Рэспублікі Беларусь, які адмовіў у задавальненні скаргаў. Ад імя абодвух асуджаных у КПЧ былі накіраваны індывідуальныя звароты, якія былі прызнаны прымальнымі і зарэгістраваны (зварот Юзэпчука 1906/2009, зварот Жука 1910/2009). У адносінах да гэтых двух зваротаў была распачата працэдура № 92 ААН, і ўлады Беларусі былі апавешчаны аб гэтым. Аднак у сакавіку 2010 г. стала вядома, што Жук і Юзэпчук былі расстраляны.

Асаблівую занепакоенасць прымяненне ў Беларусі смяротнага пакарання выклікае ў сувязі з незабяспечанасцю незалежнасці судовай сістэмы і адвакатуры, наяўнасцю выпадкаў выкарыстання катаванняў пры правядзенні папярэдняга следства (больш падрабязна гл. у гл. Забарона катаванняў і жорсткага абыходжання) і іншых недазволена метадаў следства, відавочны дысбаланс паўнамоцтваў пракуратуры і правоў абароны. На дадзены аспект неаднаразова звярталі ўвагу як беларускія праваабаронцы, так і міжнародныя арганізацыі.

Беларускія ўлады не прадпрымаюць дастатковых высілкаў для расследавання гучных справаў, якія тычацца выпадкаў гвалтоўных, палітычна матываваных знікненняў В. Ганчара, Д. Завадскага, Ю. Захаранкі і А. Красоўскага, або пра гэтыя высілкі нічога невядома. У датычнасці да знікненняў і магчымых пазасудовых пакаранняў смерцю міжнародная грамадскасць падазрае высокапастаўленых беларускіх чыноўнікаў.

Такім чынам, нягледзячы на памяншэнне колькасці смяротных прысудаў за апошнія 10 гадоў, Беларусь не выканала заключных заўваг і рэкамендацый КПЧ ад 19 лістапада 1997 г.³ (далей — заключных заўваг і рэкамендацый 1997 г.). Беларусь так і не адмяніла смяротнага пакарання і дагэтуль не ўвяла мараторый на яго прымяненне.

². CCPR/C/77/D/886/1999 Бандарэнка супраць Беларусі

³. Concluding observations of the Human Rights Committee: Belarus. 19/11/97. CCPR/C/79/Add.86

Забарона катаванняў і жорсткага абыходжання (арт. 7 МПГПП)⁴

Праваабаронцы Беларусі атрымліваюць шматлікія скаргі пра ўжыванне катаванняў супрацоўнікамі праваахоўных органаў. Праблема ўжывання катаванняў мае латэнтны характар, паколькі грамадзяне рэдка звяртаюцца з падобнымі скаргамі ў дзяржаўныя органы з-за страху перад праваахоўнымі органамі. Варта адзначыць і павярхоўны разгляд, які праводзіцца па скаргах на падобныя дзеянні. Дзяржава не прымае належных мер да расследавання фактаў ужывання катаванняў. Пакаранні службовых асоб, якія ўжылі катаванні, носяць адзінкавы характар. Акрамя таго, у дзеючым крымінальным заканадаўстве адсутнічае вызначэнне тэрміна «катаванне», хаця сам тэрмін ужываецца ў шэрагу крымінальных артыкулаў.

Умовы ўтрымання ў турмах, абыходжанне з асуджанымі і асобамі, змешчанымі пад варту, а таксама ў іншых месцах прымусовага ўтрымання грамадзян (лячэбна-працоўных прафілакторыях, спецыяльных камендатурах для асобаў, асуджаных да абмежавання волі) шмат у чым таксама можна расцэньваць як жорсткае абыходжанне ці катаванні. Аднак пенітэнцыярная сістэма Беларусі закрыта для грамадскага кантролю, што не дазваляе ў дастатковай меры даследаваць умовы ўтрымання зняволеных. Органамі Міністэрства юстыцыі створаны грамадскія камісіі па кантролі за пенітэнцыярнымі ўстановамі, але ў іх не былі ўключаны праваабаронцы, і праца камісій у цэлым неэфектыўная.

Катаванні ў адносінах да затрыманых удзельнікаў мірных сходаў

Факты ўжывання катаванняў і іншых бесчалавечных відаў абыходжання супрацоўнікамі сілавых структур фіксуюцца ў адносінах да затрыманых удзельнікаў апазіцыйных акцый пратэсту.

Пасля затрымання Канстанціна Усянкі 22 сакавіка 2006 г. на Кастрычніцкай плошчы ў Мінску за ўдзел у акцыі пратэсту байцы Палка міліцыі спецыяльнага прызначэння Гарадскога ўпраўлення ўнутраных справаў г. Мінска адвялі затрымананага ў спецыяльны фургон, дзе пачалі збіваць. Адзін з міліцыянераў сарваў з маладога чалавека майку і спрабаваў запіхнуць яму ў рот, прычыніўшы такім чынам цэлавяя пашкоджанні ў выглядзе разрыву аброці языка. Дзеянні суправаджаліся збіццём, грубай нецэнзурнай лаянкай і абразамі. К. Усянок двойчы звяртаўся з заявай аб узбуджэнні крымінальнай справы супраць супрацоўніка міліцыі ў пракуратуру Цэнтральнага раёна г. Мінска. Аднак яму было адмоўлена ва ўзбуджэнні крымінальнай справы, паколькі падчас праверкі доказаў, якія ўказвалі б на супрацьпраўныя дзеянні ў адносінах да К. Усянкі з боку супрацоўнікаў міліцыі, не было выяўлена.

22 ліпеня 2006 г. у Салігорску падчас акцыі ў падтрымку палітвязня Аляксандра Казуліна з ужываннем сілы быў затрыманы моладзевы лідэр Іван Шыла. Супрацоўнікі міліцыі збівалі яго, а потым кінулі цыгарэту яму за швэдар, у выніку чаго ў маладога чалавека застаўся апёк. Яго брат Ілля, які фатаграфаванне затрыманне, таксама быў моцна збіты і ў наручніках дастаўлены ў аддзяленне. Незаконныя дзеянні супрацоўнікаў міліцыі былі абскарджаны ў пракуратуру, але гэта не прынесла станоўчых вынікаў.

У выніку збіцця 16 жніўня 2007 г. у Мінску супрацоўнікамі Палка міліцыі спецыяльнага прызначэння В. Куранком і С. Матлохам (былі ў цывільным і не прадставіліся) Таццяна Цішкевіч 8 дзён правяла ў аддзяленні нейрахірургіі 9-й гарадской клінічнай бальніцы г. Мінска з дыягназам «закрытая чэрапна-мазгавая траўма, шматлікія ўдары і крывападцёкі твару, галавы, шыі, тулава і канечнасцяў, запаленне нырак». Усе спробы прыцягнуць да адказнасці супрацоўнікаў міліцыі аказаліся безвыніковымі: ні начальнік Цэнтральнага раённага аддзялення ўнутраных справаў (далей — РУУС) падпалкоўнік міліцыі В. Сінякоў, ні камандзір Палка міліцыі спецыяльнага прызначэння Ю. Падабед, ні старэйшы следчы пракуратуры Цэнтральнага раёна Мінска А. Мікалаеў не ўгледзелі ў іх дзеяннях перавышэння службовых паўнамоцтваў.

⁴ Зварот Праваабарончага цэнтра «Вясна» і Міжнароднай Федэрацыі правоў чалавека да Спецыяльнага рэпарцёра ААН па катаваннях у Беларусі. <http://spring96.org/en/news/30137>
Сучасная сітуацыя ў месцах пазбаўлення волі Рэспублікі Беларусь. Даклад Беларускага Хельсінскага камітэта ў межах праекта «Прасоўванне культуры правоў чалавека ў пенітэнцыярнай сферы ў Рэспубліцы Беларусь». <http://www.belhelcom.org/?q=node/2001>
Суд і правы чалавека (даклад падрыхтаваны па выніках маніторынгу судаў 1999 – 2001 гг.). Даклад Беларускага Хельсінскага камітэта. <http://belhelcom.org/?q=ru/node/2407>

Былі моцна збіты ўдзельнікі мітыngu пратэсту прадпрымальнікаў 10 студзеня 2008 г. Міхаіл Пашкевіч, Міхаіл Крываў і Арсень Пахомаў. Таццяну Цішкевіч пры затрыманні моцна ўдарылі па галаве, у Юрыя Каксюка было зламана рабро. Нягледзячы на траўмы, затрыманыя правялі ноч у Цэнтры ізаляцыі правапарушальнікаў без аказання медыцынскай дапамогі, і толькі ў судзе па патрабаванні адваката была выклікана хуткая дапамога.

У выніку сілавога разгону мірнай дэманстрацыі 25 сакавіка 2008 г. больш за 20 чалавек атрымалі траўмы рознай ступені цяжару, двое затрыманых — Яраслаў Грышчэня і Юрый Карэнікаў — былі шпіталізаваны. Нягледзячы на звароты пацярпелых у органы пракуратуры, ніводны супрацоўнік міліцыі не быў прыцягнуты да крымінальнай адказнасці.

Катаванні ў адносінах да журналістаў і праваабаронцаў

2 сакавіка 2006 г. быў жорстка збіты карэспандэнт газеты «Комсомольская правда» в Беларусі» Алег Улевiч каля Кастрычніцкага РУУС г. Мінска, куды быў дастаўлены кандыдат у прэзідэнты Аляксандр Казулiн. У выніку ўдару ў твар журналіст быў дастаўлены ў бальніцу з дыягназам «закрытая чэрапна-мазгавая траўма і пералом костак носа». Па заяве Улевiча была ўзбуджана крымінальная справа па ч. 1 арт. 149 Крымінальнага кодэкса (далей — КК) (наўмыснае прычыненне цяжкага цялеснага пашкоджання), якая некалькі разоў на працягу года прыпынялася і зноў аднаўлялася. У выніку ніхто так і не быў прыцягнуты да адказнасці «ў сувязі з невысвятленнем асобы, якая падлягае прыцягненню ў якасці абвінавачванага».

17 сакавіка 2006 г. невядомымі асобамі ў цывільным, якія ў выніку аказаліся супрацоўнікамі міліцыі, быў затрыманы праваабаронца і грамадскі дзеяч з г. Брэста Уладзімір Вялічкін. Яго сілай заштурхалі ў машыну, наносячы пры гэтым удары кулакамі, потым на галаву надзелі чорны мяшок, і на працягу дзвюх гадзін у такім выглядзе вазілі па горадзе, абражаючы і запалохваючы. Затым Вялічкіна адвезлі ў суд, і суддзя вынес рашэнне па арт. 156 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях (далей — КаАП) (дробнае хуліганства) — арышт тэрмінам на 5 сутак. Праваабаронцу абвінавацілі ў тым, што ён нібыта брыдкасловіў.

Катаванні на этапе папярэдняга следства

Не было выяўлена перавышэння службовых паўнамоцтваў у дзеяннях супрацоўнікаў Гарадскога аддзялення ўнутраных справаў г. Оршы (Вiцебская вобласць), якія падчас допыту 10 студзеня 2007 г. дамагаліся ад моладзевага актывіста Сяргея Гумiнскага прызнання ў нанясенні графіці. Невядомы чалавек у цывільным і капітан міліцыі Ларывонаў, надзеўшы на затрыманага наручнікі, наносілі яму ўдары кулакамі па твары, грудзях, нырках. Калі адзін з наручнікаў адчапіўся, чалавек у цывільным стаў трымаць Гумiнскага і бiць па спіне, а капітан Ларывонаў — па твары. Здзекі суправаджаліся патрабаваннем даваць сведчанні па-руску, а не па-беларуску, нецэнзурнай лаянкай і пагрозамі; патрабаванне выклікаць адваката толькі ўзмацняла збiццё. Кожная адмова падпісаць пратакол з прызнаннямі суправаджалася нанясеннем удараў. Доктары мясцовай бальніцы, куды адразу пасля допыту накіраваўся актывіст, засведчылі шматлікія цялесныя пашкоджанні. Нягледзячы на вынікі праведзенай медэкспертызы, пракуратура адмовілася прызнаваць дзеянні супрацоўнікаў міліцыі супрацьзаконнымі і прыцягнуць іх да адказнасці.

Штогод БХК атрымлівае сотні лістоў і скарг грамадзянаў пра ўжыванне катаванняў супрацоўнікамі праваахоўных органаў.

У лютым 2010 г. дзякуючы публікацыі ў незалежнай газеце «Народная воля» набыў галаснасць выпадак ужывання катаванняў да Паўла Леўшына — прараба Унітарнага прадпрыемства «Цепласеткі» (г. Мiнск). Па гэтым факце Леўшын звярнуўся ў БХК. У заяве ён указаў, што супрацоўнікі міліцыі Савецкага РУУС г. Мiнска, дамагаючыся ў яго прызнання ў здзяйсненні крадзяжу з будаўнічага аб'екта, ужылі да яго катаванні, здзейсніўшы мноства ўдараў рукамі, нагамі, пластыкавымі бутэлькамі з вадой, гумовымі палкамі. Яго неаднаразова цягнулі за надзетыя наручнікі, прычыняючы фізічны боль і пакуты, душылі, нацягваючы на галаву поліэтыленавы пакет. Судова-медыцынскай экспертызай зафіксаваны шматлікія крывападцёкі і сінякі, якія ўтварыліся ад уздзеяння тупога цвёрдага прадмета. Нягледзячы на гэта, ва ўзбуджэнні крымінальнай справы ў адносінах да супрацоўнікаў міліцыі, якія ўжывалі да яго катавання, было адмоўлена «за адсутнасцю ў дзеяннях складу злачынства». Пасля публікацыі ў газеце

«Народная воля» артыкула, прысвечанага гэтаму выпадку, і ў сувязі з вялікім грамадскім рэзанансам пастанова аб адмове ва ўзбуджэнні крымінальнай справы адменена вышэйстаячым пракурорам і матэрыялы накіраваны на новую праверку.

Катаванні ў адносінах да асобаў, якія прымутова ўтрымліваюцца ў медыцынскіх установах

Занепакоенасць выклікае становішча асобаў, якія ўтрымліваюцца ў псіхіятрычных бальніцах, лячэбна-працоўных прафілакторыях і ўстановах, дзе праводзіцца прымусовае лячэнне хворых на сухоты (паводле арт. 46 Закона «Аб ахове здароўя», у выпадку захворвання сухотамі асобы могуць быць падвергнуты прымусавай шпіталізацыі па рашэнні суда). У адносінах да апошніх адзначаны выпадкі пратэстных галадовак хворых. Так, напачатку 2008 г. у Рэспубліканскай сухотнай бальніцы «Наваельня» (мястэчка Наваельня, Дзятлаўскі раён Гродненскай вобласці) хворыя галадалі ў знак пратэсту супраць недавальняючых умоваў абслугоўвання.

У траўні 2008 г. атрымала грамадскі рэзананс сітуацыя, якая склалася ў Багушэўскай абласной сухотнай бальніцы (мястэчка Багушэўск, Сенненскі раён Віцебскай вобласці). Нечалавечыя ўмовы ўтрымання і лячэння ў медустанове сталі прычынамі звароту пацыентаў у незалежныя СМІ. Хворыя скардзіліся на парушэнне санітарна-бытавых умоваў, дрэннае харчаванне, адсутнасць радыёкропак, газет і тэлевізараў, магчымасці наведаць лазню і карыстацца душам, абмежаванні ў прагулках.

Рэспубліка Беларусь не выконвае ў поўнай меры Заключных заўваг і рэкамендацый 1997 г. Выпадкі ўжывання катаванняў не расследуюцца належным чынам, органы пракуратуры часта адмаўляюць ва ўзбуджэнні крымінальных справаў па скаргах пацярпелых. МУС, у пачатку чаленні якога знаходзіцца сістэма выканання пакаранняў, не праводзіць належнага навучання асабістага складу ў мэтах папярэджання катаванняў і іншых відаў грубага і бесчалавечнага абыходжання ў святле арт. 7 МПГПП.

Працэдурны выканання смяротных прысудаў у Беларусі КПЧ расцэньюцца як негуманнае і бесчалавечнае абыходжанне⁵: сваякам не прадастаўляецца інфармацыя аб даце прывядзення прысуду ў выкананне, не выдаюцца асабістыя рэчы пакараных, а таксама целы для іх далейшага пахавання, пра месцы пахавання не паведамляецца. Нягледзячы на тое, што КПЧ у сваім меркаванні па справе Бандарэнка супраць Беларусі звярнуўся да ўладаў Беларусі з патрабаваннем паведаміць маці пакаранага Антона Бандарэнкі месца пахавання сына і кампенсаваць яе пакуты, маці Бандарэнка дагэтуль не ведае, дзе пахаваны яе сын. Дадзеная працэдура выканання смяротных прысудаў (нявыдача сваякам для пахавання целаў пакараных) ужываецца да гэтага часу.

Забарона прымусавай працы (п. 3 арт. 8 МПГПП)

Аналіз заканадаўства і практыкі, якая склалася, паказвае, што ў Беларусі прымусавая праца выкарыстоўваецца. Элементы прымусавай працы, якія не падпадаюць пад агаворкі, прадугледжаныя ў пп. «с» п. 3 арт. 8 МПГПП, адзначаюцца ў некаторых сферах.

Прымусавая праца ваеннаслужачых тэрміновай службы

Закон «Аб статусе ваеннаслужачых» дапускае «прыцягненне ваеннаслужачых у перыяд праходжання вайскавай службы да работ і выканання іншых абавязкаў, не абумоўленых вайскавай службай». Міністэрства абароны актыўна карыстаецца дадзеным правамоцтвам. Ваеннаслужачыя выконваюць працу не на добраахвотнай аснове, а пад страхам пакарання за невыкананне загаду. Аплата іх працы не прадугледжана. Больш за тое, Міністэрства абароны сваёй пастановай ад 29 лістапада 2004 г. № 71 зацвердзіла Інструкцыю аб парадку прыцягнення ваеннаслужачых Узброеных сіл Рэспублікі Беларусь у перыяд праходжання вайскавай службы да работ і выканання іншых абавязкаў, не абумоўленых вайскавай службай. Сярод інша-

⁵. CCPR/C/77/D/886/1999 Бандарэнка супраць Беларусі; CCPR/C/77/D/887/1999 Ляшкевіч супраць Беларусі

га, паводле Інструкцыі, ваеннаслужачыя ў перыяд праходжання вайсковай службы могуць прыцягвацца да работ па аказанні вайсковай часткай платных паслуг. Гэта значыць, што Міністэрства абароны выкарыстоўвае бясплатную прымусовую працу ваеннаслужачых у сваёй камерцыйнай дзейнасці, выступаючы часта ў ролі падрадчыка.

Прыкметы прымусовай працы ваеннаслужачых тэрміновай службы маюць месца ў сувязі з наступным: 1) ваеннаслужачыя дзейнічаюць па загадзе камандзіра (абавязаны «выконваць загады камандзіраў і начальнікаў без пярэчанняў і ў тэрмін» — арт. 20 Закона «Аб статусе ваеннаслужачых»), невыкананне загаду прадугледжвае дысцыплінарную і іншую адказнасць ваеннаслужачага; 2) ваеннаслужачыя выконваюць работы (паслугі), не абумоўленыя непасрэдным выкананнем вайсковага абавязку (канстытуцыйнага абавязку па абароне Рэспублікі Беларусь); 3) іх праца не з'яўляецца працай па вольнаму найму; 4) за выкананне работ (паслуг) яны не атрымліваюць адпаведную аплату.

Прымусовая праца маладых спецыялістаў

У 2002 г. у Закон «Аб адукацыі» ўведзена абавязковае размеркаванне выпускнікоў навучальных устаноў (маладых спецыялістаў), якія атрымалі адукацыю за кошт бюджэтных сродкаў. Гэтыя асобы абавязаны адпрацаваць па размеркаванні адзін год — пасля атрымання прафесійна-тэхнічнай адукацыі, два гады — пасля атрымання сярэдняй спецыяльнай ці вышэйшай адукацыі ў месцах, вызначаных камісіямі па размеркаванні выпускнікоў. Размеркаванне маладых спецыялістаў у Беларусі выкарыстоўваецца як метады мабілізацыі і выкарыстання працоўнай сілы для патрэбаў эканамічнага развіцця краіны і асобных рэгіёнаў без выканання прынцыпу добраахвотнасці найму. Наймальнікам забаронена звальняць маладых спецыялістаў да завяршэння абавязковага тэрміну працы, за выключэннем звальнення за вінаватыя дзеянні маладога спецыяліста. У якасці пакарання для маладога спецыяліста выступае патрабаванне аб пакрыцці сродкаў, выдаткаваных на яго навучанне.

У снежні 2009 г. у КПЧ была накіравана падрыхтаваная БХК індывідуальная скарга маладога спецыяліста Іллі Сеннікава, з якога дзяржава патрабуе выплаціць больш 13 мільёнаў рублёў (амаль \$4,5 тыс.) за тое, што ён не адпрацаваў па прымусовым размеркаванні на працягу двух гадоў. Малады чалавек у 2001 г. паступіў у Беларускую дзяржаўную політэхнічную акадэмію (зараз Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт), дзе вучыўся за кошт сродкаў дзяржаўнага бюджэту, пасля чаго здаўшы ўступныя выпрабаванні. У 2006 г. ён стаў дыпламаваным спецыялістам і быў размеркаваны ў Адкрытае акцыянернае таварыства «Будаўнічы трэст № 21» (г. Барысаў Мінскай вобласці). Аднак працаваць па размеркаванні не захачеў, растлумачыўшы сваю пазіцыю «побытавай неўладкаванасцю»: па працы патрабавалася штодня выязджаць за горад і толькі на дарогу сыходзіла тры гадзіны ў дзень, а заробак быў істотна ніжэй таго, які за аналагічную працу прапанавалі ў прыватнай фірме. Па словах Сеннікава, ён прасіў наймальніка скасаваць працоўную дамову. Але кіраўніцтва адмовіла, спасылаючыся на заканадаўчую забарону звальняць маладога спецыяліста на працягу двух гадоў пасля завяршэння вучобы. Не бачачы іншых магчымасцяў звольніцца, Ілля проста перастаў хадзіць на працу і быў звольнены за прагул. У адказ універсітэт прад'явіў маладому чалавеку іск аб пакрыцці сродкаў, выдаткаваных на адукацыю. Патрабаванні ўніверсітэта былі задаволеныя судамі ўсіх інстанцый.

Прымусовая праца абавязаных бацькоў

У 2006 г. быў прыняты Дэкрэт Прэзідэнта № 18 «Аб дадатковых мерах па дзяржаўнай абароне дзяцей у нядобранадзейных сем'ях». Паводле дэкрэту, дзеці з нядобранадзейных сем'яў адбіраюцца ў бацькоў у пазасудовым парадку, на бацькоў ускладаецца абавязак пакрываць выдаткі на ўтрыманне дзяцей у дзяржаўных дзіцячых установах. Пры нявыплаце дадзеных выдаткаў дэкрэт прадугледжвае прымусовае працаўладкаванне (па пастанове суда), а ў выпадку ўхілення ад працы — крымінальную адказнасць.

Прымусовая праца асобай, якія пакутуюць на алкагалізм

Законам «Аб мерах прымусовага ўздзеяння ў адносінах да хранічных алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадскі парадак ці правы іншых асобаў» устаноўлена,

што «хранічныя алкаголікі і наркаманы могуць быць па рашэнні суда прымусова ізаляваны на тэрмін ад аднаго года да паўтары гадоў у лячэбна-працоўных прафілакторыях для іх медыкасацыяльнай рэадаптацыі з абавязковым прыцягненнем да працы». На гэтых асобаў не распаўсюджваецца працоўнае заканадаўства. Накіраванне ў ЛПП ажыццяўляецца ў межах грамадзянскай судавытворчасці і не з'яўляецца санкцыяй у сувязі са здзяйсненнем ізаляваным супрацьпраўных дзеянняў (злачынстваў). Сістэма ЛПП знаходзіцца ў сістэме выканання пакаранняў МУС, і прымусовая праца асобаў, якія пакутуюць на алкагалізм, з'яўляецца адным з відаў іх «лячэння».

За дзесяць месяцаў 2009 г. у ЛПП былі накіраваны 5,5 тысяч грамадзян.

Пры гэтым, дзяржава, падобна, зацікаўлена ў накіраванні грамадзян у лячэбна-працоўныя прафілакторыі і падае гэта як высокае дасягненне сваёй сацыяльнай палітыкі. Да прыкладу, 15 студзеня 2009 г. накіраванне 45 чалавек у лячэбна-працоўны прафілакторый з Цэнтра ізаляцыі правапарушальнікаў гарадскога ўпраўлення ўнутраных справаў г. Мінска праходзіла ва ўрачыстай атмасферы ў суправаджэнні аркестра. У выпуску газеты МУС «На страже» ад 4 верасня 2009 г. быў апублікаваны артыкул пад назвай «Тысяча накіраваных у лячэбна-працоўныя прафілакторыі — не самамэта, але цалкам дасягальны вынік», дзе прыводзіліся высокія паказчыкі дзейнасці праваахоўных органаў па накіраванні людзей у лячэбна-працоўныя прафілакторыі, агучваліся намеры павялічваць гэтыя паказчыкі і далей.

Права на свабоду і асабістую недатыкальнасць. Незаконныя затрыманні і арышты (арт. 9 МПГПП)⁶

Уведзены ў дзеянне ў 2000 г. КПК захаваў традыцыйныя недахопы рэгулявання працэдур затрымання і прымянення змяшчэння пад варту як меры стрымання.

Неадпаведнасць нацыянальнага заканадаўства нормам МПГПП

У разрэз з нормай п. 2 арт. 9 МПГПП КПК прадпісвае тлумачыць падставы для затрымання асобы і яе правы толькі пасля дастаўкі затрыманага ў орган крымінальнага пераследу і складання пратаколу, а не пры яе фактычным затрыманні (арт. 110 КПК).

Асоба, якая падазраецца ў здзяйсненні асабліва цяжкіх і некаторых цяжкіх злачынстваў пры наяўнасці ўказаных у КПК акалічнасцяў, можа быць затрымана на тэрмін да 10 сутак на падставе толькі пастановы органа крымінальнага пераследу (арт. 108 КПК). Па заканчэнні ўказанага часу вырашаецца пытанне аб прымяненні меры стрымання, або асоба вызваляецца з-пад варты.

У Заключных заўвагах і рэкамендацыях 1997 г. выказвалася «заклапочанасць тым, што папярэдняе зняволенне можа працягвацца да 18 месяцаў, а таксама тым, што кампетэнцыя прыняцця рашэння аб працягласці папярэдняга зняволення належыць пракурору, а не суду, што супярэчыць п. 3 арт. 9 МПГПП». КПК таксама са шкадаваннем адзначаў, што «ні ў дакладзе, ні пры абмеркаванні не было вызначана, ці з'яўляецца судовы разгляд пытання законнасці затрымання ў адпаведнасці з п. 4 арт. 9 МПГПП даступным для асобы, якая ўтрымліваецца ў зняволенні».

З 1997 г. сітуацыя не змянілася. Санкцыя на прымяненне змяшчэння пад варту як меры стрымання працягвае выдавацца і падаўжацца пракурорамі. Пры гэтым пракуратура падтрымлівае абвінавачванне ў судзе, г.зн. з'яўляецца зацікаўленым бокам. Вырашэнне пытання аб выдачы санкцыі адбываецца у адсутнасці падазраванага. Пры падазрэнні ў здзяйсненні цяжкага або асабліва цяжкага злачынства змяшчэнне пад варту можа прымяняцца толькі па ма-

⁶ Да пытання аб праве грамадзян на судовую абарону. Зварот Беларускага Хельсінскага камітэта ў Вярхоўны Суд Рэспублікі Беларусь. <http://www.belhelcom.org/?q=node/2145>
Аб прымусовых знікненнях. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1463 (2005).
Аб сітуацыі ў Беларусі. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламента P6_TA(2005)0363.
Аб знікненні людзей у Беларусі. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1371 (2004)
Сітуацыя ў Беларусі напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1482 (2006).

тыве цяжкасці злачынства, без уліку асобы падазраванага, без аналізу, ці можа дадзеная асоба схавацца або працягваць злачынную дзейнасць (арт. 126 КПК).

Нярэдкія выпадкі працяглага ўтрымання пад вартай асобаў да суда. Так, прадпрымальнікі Мікалай Аўтуховіч і Уладзімір Асіпенка на працягу больш за 1 год знаходзіліся ў зняволенні. Пры гэтым, па паведамленні адваката Аўтуховіча, следчыя дзеянні ў адносінах да абвінавачаных вяліся вельмі рэдка. Адвакат падаваў некалькі хадайніцтваў аб змене меры стрымання, аднак яны не былі здаволены.

Як правіла, у адносінах да падазраваных і абвінавачаных прымяняецца мера стрымання ў выглядзе змяшчэння пад варту, вельмі рэдка праваахоўныя органы звяртаюцца да альтэрнатыўных мераў стрымання (заклад, падпіска аб нявыездзе, асабістае паручальніцтва і іншыя).

Судовае абскарджанне

Варта адзначыць, што хаця КПК і замацаваў права на судовае абскарджанне змяшчэння пад варту, аднак працэдуры судовага абскарджання прымянення гэтай меры стрымання з'яўляюцца неэфектыўнымі, такія скаргі падаюцца на практыцы надзвычай рэдка і практычна заўсёды безвыніковыя.

У лютым 2010 г. пасля ўнясення зменаў у КПК суды атрымалі права разглядаць акрамя законнасці змяшчэння пад варту, яшчэ і абгрунтаванасць прымянення дадзенай меры стрымання. Аднак судовая практыка па дадзенай катэгорыі справаў яшчэ не склалася.

Адвольныя затрыманні

Значныя парушэнні свабоды і асабістай недатыкальнасці рэгулярна адбываюцца пры разгонах сіламі правапарадку ўдзельнікаў мірных акцый пратэсту.

Удзельнікаў такіх мерапрыемстваў, і, нярэдка, выпадковых мінакоў запіхваюць у аўтобусы і дастаўляюць у аддзяленні міліцыі. Адзначаны выпадкі, калі падчас дастаўкі затрыманых падваргаюцца збіццю, абразам, іншым зневажальным формам абыходжання з боку супрацоўнікаў міліцыі. У аддзяленнях міліцыі затрыманых фатаграфуюць і робяць дактыласкапіраванне. Многія з затрыманых вызваляюцца без складання якіх-небудзь працэсуальных дакументаў, нярэдка прыцягваюцца да адміністрацыйнай адказнасці.

Адзначаны выпадкі незаконных затрыманняў грамадскіх і палітычных актывістаў і вывазу іх за межы населенага пункта, у мясцовасць, аддаленую ад транспартных камунікацый. Увечары 27 лістапада 2009 г. у цэнтры Мінска быў схоплены Уладзімір Лемеш. Яго пасадзілі ў машыну без нумарных знакаў, нацягнулі на вочы шапку, надзелі наручнікі і вывезлі за горад. Лемеша пакінулі ў 500 метрах ад трасы Мінск-Слуцк, у 25 кіламетрах ад сталіцы, папярэдне адабраўшы мабільны тэлефон.

5 снежня 2009 г., у дзень падпісання дамовы аб стварэнні моладзевай кааліцыі «Новае пакаленне», невядомыя асобы выкралі лідэра арганізацыі «Малады фронт» Дзмітрыя Дашкевіча. Каля дзвярэй кватэры актывіста на яго напалі пяцёра невядомых. Дашкевіча вывелі з пад'езду і, надзеўшы на галаву дзве шапкі, якія закрываюць вочы, пасадзілі ў мікрааўтобус. Яго вазілі больш за пяць гадзін, пасля чаго пакінулі ў лесе недалёка ад в. Антонаўка Лагойскага раёна Мінскай вобласці. У Дашкевіча былі адабраны торба з дакументамі, мабільны тэлефон. З кватэры, якая пасля выкрадання заставалася адчыненай, знік наўтбук. Дабраўшыся да Мінска, Дашкевіч звярнуўся з заявай у Заводскі РУУС г. Мінска. Супрацоўнікі міліцыі выказалі жаданне наведаць кватэру Дашкевіча, каб праверыць факт выкрадання наўтбука. Не выявіўшы наўтбука ў кватэры, яны, тым не менш, забралі знойдзеныя там 34 асобнікі кнігі «Маладафронтаўцы», 16 асобнікаў кнігі «Героі веры Старога запавету» і 186 бланкаў для збору подпісаў за раўнапраўе беларускай і рускай моваў. Дадзеныя матэрыялы, па словах супрацоўнікаў міліцыі, маглі быць скарыстаны падчас правядзення праверкі па факце выкрадання Дашкевіча.

Увечары 6 снежня 2009 г. каардынатар «Еўрапейскай Беларусі» Яўгеній Афнагель быў выкрадзены невядомымі на вул. Бялінскага ў Мінску. Афнагель накіроўваўся на прызначаную сустрэчу, калі да яго падышлі супрацоўнікі міліцыі і праверылі змесціва заплечніка, пасля чаго сышлі. Затым Афнагель праехаў крыху на аўтобусе і на прыпынку быў схоплены і пасаджаны

ў легкавую машыну. Каля 20 хвілін яго вазілі па горадзе, нахіліўшы яму галаву, пасля чаго вывезлі за межы горада і высадзілі ўбаку ад трасы, побач з в. Жукаў Луг у трох кіламетрах ад мяжы горада Мінска, аддаўшы фотаапарат без акумулятара і тэлефоны, у адным з якіх не было батарэі.

25 сакавіка 2009 г. пасля акцыі па святкаванні Дня Волі каля 17.00 каля станцыі метро Каменная горка ў Мінску былі затрыманы лідэры «Маладога фронту» Анастасія Палажанка і Дзяніс Карноў. Па словах затрыманых, ім насунулі на вочы шапкі, заштурхалі ў машыны, адабралі мабільныя тэлефоны і павезлі ў невядомым кірунку. Высадзілі А. Палажанку на трасе ў раёне в. Тарасава, Д. Карноў быў таксама высаджаны на трасе, але на большай адлегласці ад Мінска.

У перыяд прэзідэнцкіх выбараў 2006 г. шырока ўжывалася практыка прэвентыўных арыштаў сотняў актывістаў апазіцыі напярэдадні правядзення масавых акцый. Іх, як правіла, прыцягвалі да адказнасці за дробнае хуліганства, прызначаючы ў якасці пакарання адміністрацыйныя арышты ад 5 да 15 сутак. У сакавіку — красавіку 2006 г. такому пакаранню падвергліся каля 700 актывістаў.

У 2008-2009 гг. звыш 2 мільёнаў чалавек пад рознымі пагрозамі падвергліся прымусовай дактыласкапіі. Гэта працэдура ўжыта на падставе незаконнага распараджэння міністра ўнутраных спраў з мэтай збору дадзеных па расследаванні справы аб выбухах у Мінску ўлетку 2008 г. Скаргі грамадзян на дапушчаныя супрацоўнікамі міліцыі парушэнні не разглядаюцца належным чынам органамі пракуратуры і судамі.

У 2008-2009 гг. праваахоўнымі органамі рэгулярна ўжывалася практыка дастаўкі затрыманых на мірных акцыях пратэсту актывістаў у РУУС. Там яны ўтрымліваліся да 3 гадзін, якія дапускаюцца па закону для ўстанаўлення асобы, затым адпускаліся без складання дакументаў. Пры гэтым, як правіла, актывісты затрымліваліся мэтанакіравана, па спецыяльных спісах.

Такія меры ўжываюцца асабліва актыўна падчас буйных акцый апазіцыі. У шэрагу выпадкаў актывістаў, якія накіроўваюцца на такія акцыі з іншых населеных пунктаў, затрымліваюцца на вакзалах, каб перашкодзіць ім патрапіць на цягнік, што накіроўваецца ў месца правядзення акцыі.

Права асобаў, пазбаўленых волі, на гуманнае абыходжанне і павагу годнасці (арт. 10 МПГПП)⁷

Рэспубліка Беларусь па-ранейшаму ў ліку «лідэраў» па «турэмным насельніцтве». Для зніжэння колькасці зняволеных кожныя паўтары-два гады праводзяцца амністыі, частае ўжыванне якіх выпустовае сэнс пакарання.

У п. 11 Заключных заўваг і рэкамендацый 1997 г. Беларусі было рэкамендавана прыняць меры для паляпшэння ўмоваў утрымання ў турмах, уключаючы ўмовы ўтрымання асобаў, асуджаных да смяротнага пакарання, пры гэтым асабліва ўвага павінна звяртацца на Агульнае Заключэнне Камітэта № 21 (44) па арт. 10 МПГПП і Мінімальныя стандартныя правілы ААН па абыходжанні са зняволенымі. КПЧ, у прыватнасці, адзначаў, што «штрафныя ізалятары» з асабліва жорсткімі ўмовамі ўтрымання і выкарыстанне так званых «прэсаўшчыкоў» супярэчыць МПГПП і рэкамендаваў спыненне выкарыстання такой практыкі.

Указаныя рэкамендацыі дзяржавай на практыцы не выкананы. Дысцыплінарныя пакаранні нярэдка спалучаны з недапушчальнымі абмежаваннямі, працэдуры іх прымянення ствараюць перадумовы для адвольнага і празмернага пакарання.

Парушэнне права на гуманнае абыходжанне і павагу годнасці, уласцівай чалавечай асобе, адзначана КПЧ у меркаванні ССРР/С/86/D/1100/2002 па справе Бандажэўскі супраць Бе-

⁷ Умовы ўтрымання пад вартай у Рэспубліцы Беларусь. Сумесны даклад Праваабарончага цэнтра «Вясна» і Міжнароднай Федэрацыі правоў чалавека 2008 г. http://spring96.org/files/book/conditions_of_detention_2008_ru.pdf

Сучасная сітуацыя ў месцах пазбаўлення волі Рэспубліцы Беларусь. Даклад Беларускага Хельсінскага камітэта ў межах праекта «Прасоўванне культуры правоў чалавека ў пенітэнцыярнай сферы ў Рэспубліцы Беларусь». <http://www.belhelcom.org/?q=node/2001>

ларусі⁸. У заяве аўтара было ўказана, што насуперак п. 1 арт. 10 умовы ўтрымання заяўніка ў Гомельскім следчым ізалятары № 3, дзе ён знаходзіўся з 13 ліпеня 1999 г. па 6 жніўня 1999 г., былі нездавальняючымі для такога працяглага ўтрымання, паколькі камера не была абсталявана ложкамі, аўтару не былі прадстаўлены неабходныя сродкі індывідуальнай гігіены. Гэтыя звесткі не былі аспрэчаны дзяржавай. У дадзеных акалічнасцях Камітэт прызнаў, што ўмовы ўтрымання аўтара сведчаць аб парушэнні яго правоў у адпаведнасці з п. 1 арт. 10 МПГПП.

Кантроль за пенітэцыярнай сістэмай

Органамі Міністэрства юстыцыі створаны грамадскія камісіі па кантролі за пенітэцыярнымі ўстановамі, аднак склад і працэдура стварэння камісій абумовілі іх неэфектыўнасць. У склад камісій не былі ўключаны праваабаронцы. У той час, як праваабарончыя арганізацыі сістэматычна атрымліваюць шмат скаргаў на грубыя парушэнні правоў зняволеных, у тым ліку на стварэнне адміністрацыяй перашкоды ў падачы скаргаў, камісіі не надзелены кампетэнцыяй праверкі скаргаў на ўмовы ўтрымання. Ведамасны і пракурорскі нагляд таксама нельга назваць эфектыўнымі, праяўляецца скіраванасць на «абарону мундзіру» і абвінаваўчая функцыя пракуратуры.

Рэжым адбыцця пакарання (п. 3 арт. 10 МПГПП)

Не прадпрынята комплексных мераў па гуманізацыі крымінальна-выканаўчай сістэмы (КВС), якая па-ранейшаму ў большай ступені накіравана на пакаранне, а не на сацыяльную адаптацыю асобаў, пазбаўленых волі. Перад КВС ставіцца задача раскрывальнасці злачынстваў, што на практыцы прыводзіць да дамінавання інтарэсаў аператыўнай працы над іншымі задачамі. Гэтаму спрыяе той факт, што КВС знаходзіцца ў сістэме МУС.

Празмерная закрытасць сістэмы папярэдняга зняволення і выканання пакаранняў не дазваляе ўстанавіць неабходны для яе эфектыўнага функцыянавання грамадскі кантроль.

Судовае абскарджанне дысцыплінарных пакаранняў не практыкуецца. КПК (п. 11 арт. 113) прадугледжвае магчымасць абскарджання дысцыплінарных спагнанняў. Аднак суды адмаўляюцца разглядаць скаргі, спасылаючыся на адсутнасць спецыяльных працэдур, якія рэгламентуюць парадак іх разгляду.

Ва ўсіх установах КВС адзначаны праблемы даступнасці і эфектыўнасці медыцынскай дапамогі, што ў першую чаргу абумоўлена недахопам фінансавання. Нягледзячы на прымаемыя меры, узровень захворвання сухотамі мае пагрозлівыя памеры і, па некаторых ацэнках, перавышае агульную статыстыку ў 25-30 разоў.

Следчыя ізалятары і ізалятары часовага ўтрымання, як правіла, адрозніваюцца значна цяжэйшымі ўмовамі ўтрымання, чым установы пенітэцыярнай сістэмы. Маюцца шматлікія факты вельмі нездавальняючага харчавання, незабяспечанасці элементарнымі санітарна-гігіенічнымі ўмовамі, пасцельнымі прыналежнасцямі, утрымання ў неацепленых памяшканнях у халодную пару года, зневажальнага абыходжання з боку персанала. Як правіла, не хапае спальных месцаў, распаўсюджана практыка пачарговага сну. Знаходжанне ў такіх умовах нярэдка неабходна кваліфікаваць як катаванні ці бесчалавечныя ўмовы абыходжання і пакарання.

Права на свабоднае перамяшчэнне і выбар месца жыхарства (арт. 12 МПГПП)

Свабода выбару месца жыхарства і свабода перамяшчэння ў межах Рэспублікі Беларусь

Нягледзячы на адмену сістэмы прапіскі з 1 студзеня 2008 г., істотнага прагрэсу ў галіне забеспячэння свабоды перамяшчэння і выбару месца жыхарства не адбылося. Указ прэзідэнта № 413 ад 7 верасня 2007 г. «Аб удасканаленні сістэмы ўліку грамадзян па месцы жыхарства і месцы знаходжання» ўстанавіў забарону пражывання без рэгістрацыі і абавязаў грамадзян мець рэгістрацыю па месцы іх жыхарства ці знаходжання.

⁸. ССРР/С/77/Д/886/1999 Бандажэйскі супраць Беларусі

Магчымасць атрымання рэгістрацыі залежыць ад забяспечанасці асобы жылой плошчай па ўказаным для рэгістрацыі адрасе. Пры гэтым для асобаў, якія рэгіструюцца ў Мінску, устаноўлены больш жорсткія патрабаванні, чым для жыхароў іншых гарадоў і рэгіёнаў. Для рэгістрацыі ў Мінску неабходна наяўнасць не менш за 20 м² плошчы жылога памяшкання на чалавека, тады як у іншых населеных пунктах дастаткова 15 м². Акрамя таго, у Мінску, у адрозненне ад іншых населеных пунктаў, гэта патрабаванне распаўсюджваецца на блізкіх сваякоў, якія рэгіструюцца па месцы жыхарства. Рэгістрацыя па месцы знаходжання ўсіх прыбываючых у Мінск грамадзян носіць абавязковы характар, у адрозненне ад іншых населеных пунктаў Беларусі, дзе рэгістрацыя па месцы знаходжання не носіць абавязковага характару. Такое адрозненне тлумачыцца асаблівым статусам Мінска і жаданнем уладаў рэгуляваць і абмяжоўваць колькасць прабываючых для пражывання ў ім грамадзян адміністрацыйнымі метадамі.

За пражыванне без рэгістрацыі (арт. 23.34 КаАП), як раней без прапіскі, прадугледжана адміністрацыйная адказнасць. Ад наяўнасці рэгістрацыі залежыць магчымасць атрымання пашпарта, удзелу ў выбарах, магчымасць выбару медыцынскіх устаноў.

Права пакідаць сваю краіну пражывання

Указам Прэзідэнта № 643 «Аб спрашчэнні парадку выезду з Рэспублікі Беларусь» ад 17 снежня 2007 г. з 1 студзеня 2008 г. былі таксама адменены так званыя дазваляльныя штампы для выезду грамадзян за мяжу. Аднак указам устаноўлены катэгорыі грамадзян, якім можа быць адмоўлена ў праве пакінуць межы краіны: грамадзяне, якія валодаюць звесткамі, што складаюць дзяржаўную таямніцу (да спынення абавязацельстваў, якія перашкаджаюць выезду); падазраваныя ці абвінавачаныя ў здзяйсненні крымінальнага злачынства (да завяршэння вытворчасці па справе); асуджаныя за здзяйсненне злачынства, за выключэннем асуджаных да пакарання ў выглядзе пазбаўлення права займаць пэўныя пасады ці займацца пэўнай дзейнасцю (да выканання пакарання ці вызвалення ад пакарання); асобы, якія ўхіляюцца ад выканання абавязацельстваў, накладзеных на іх судом (на тэрмін, вызначаны судом, але не больш чым да выканання абавязацельстваў); грамадзяне, якім прад'яўлены грамадзянскі іск у судзе (на тэрмін, вызначаны судом, але не больш чым да завяршэння вытворчасці па справе); асобы, якія ўхіляюцца ад мерапрыемстваў па прызыву на вайсковую службу, службу ў рэзерве (да яўкі на мерапрыемствы па прызыву на вайсковую службу, службу ў рэзерве).

Акрамя асобаў, асуджаных да пакарання за здзяйсненне крымінальных злачынстваў, таксама могуць быць пазбаўлены права выезду за межы краіны тыя грамадзяне, якім прад'яўлены грамадзянскі іск. Варта адзначыць, што ў гэтых выпадках могуць быць абмежаваны ў правах тыя асобы, якія не з'яўляюцца парушальнікамі, паколькі абмежаванне не залежыць ад выніку справы.

Заканадаўствам усталяваны празмерныя абмежаванні на выезд за межы Беларусі. Агульная колькасць грамадзян, якія падпадаюць пад такія абмежаванні, складае прыкладна каля 125 тысяч чалавек, што складае больш за 1% ад колькасці насельніцтва краіны.

Улады выкарыстоўваюць абмежаванні на выезд і ажыццяўляюць кантроль за перамяшчэннем за межы краіны палітычных і грамадскіх дзеячаў, такім чынам дыскрымінауючы іх (гл. Роўнасць усіх перад законам, забарона дыскрымінацыі).

Дадатковыя абмежаванні права свабодна пакідаць сваю краіну накладзены на грамадзян Дэкрэтам Прэзідэнта ад 9 сакавіка 2005 г. № 3 «Аб некаторых мерах па супрацьдзеянні гандлю людзьмі». Дакументам устаноўлена, што накіраванне грамадзян, якія навучаюцца ў арганізацыях сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь, на вучобу за мяжу ажыццяўляецца з пільмовага дазволу Міністэрства адукацыі ці іншых дзяржаўных органаў.

Адзначаны выпадкі прыняцця лакальных нарматыўна-прававых актаў, якія абмяжоўваюць свабоду перамяшчэння і такім чынам супярэчаць Канстытуцыі. У Магілёўскім дзяржаўным універсітэце ім. А. Куляшова выдадзены загад № 71 ад 27 сакавіка 2008 г., які абавязвае ўсіх супрацоўнікаў і студэнтаў гэтай навучальнай установы інфармаваць кіраўніцтва аб запланаваных выездах за межы Рэспублікі Беларусь з указаннем тэрмінаў і месца выезду не пазней, чым за два тыдні да даты ад'езду. У студэнтаў і супрацоўнікаў універсітэта збіраліся подпісы, якія пацвярджаюць азнаямленне з дадзеным загадам. Суддзі і пракурорскія супрацоўнікі абавязаны ўзгадняць з кіраўніцтвам выезд за межы Беларусі, у тым ліку ў перыяд адпачынку або ў непрацоўныя дні.

Нягледзячы на тое, што ўлады Беларусі адмянілі прапіску, многія абмежавальнае меры, уласцівыя гэтай сістэме, захаваліся і дзейнічаюць у Беларусі. Улады Беларусі па-ранейшаму рэгулююць прыток прыезджых грамадзян Беларусі ў Мінск адміністрацыйнымі метадамі, спасылаючыся на «асаблівы статус» Мінска. Таму Заклучныя заўвагі і рэкамендацыі 1997 г. выкананы не ў поўным аб'ёме.

Права на справядлівы суд (арт. 14 МПГПП)⁹

Роўнасць усіх перад судамі (п. 1 арт. 14 МПГПП)

У КПК у 2006 г. унесены змены, якімі ўведзены асаблівы парадак вытворчасці па крымінальных справах у адносінах да асобных катэгорый асобаў, пасады якіх уключаны ў кадравы рэестр Прэзідэнта, а таксама дэпутатаў, суддзяў, народных засядацеляў, пракурорскіх работнікаў. Рашэнне аб узбуджэнні крымінальнай справы ў адносінах да асобаў, пасады якіх уключаны ў кадравы рэестр Кіраўніка дзяржавы, а таксама аб прымяненні да іх меры стрымання прымаецца Генеральным пракурорам са згоды Прэзідэнта. Вызначаны парадак яшчэ больш узмацніў залежнасць судовай сістэмы ад выканаўчай улады і, у прыватнасці, ад Прэзідэнта.

У КК і КПК унесены змены, паводле якіх асоба актам Прэзідэнта можа быць вызвалена ад крымінальнай адказнасці ў сувязі з добраахвотным пакрыццём нанесенай шкоды. Дадзеная працэдура адбываецца да накіравання справы ў суд. Пры гэтым адной ініцыятывы праваахоўных органаў аб прымяненні працэдуры для вызвалення асобы ад крымінальнай адказнасці недастаткова, неабходна згода Прэзідэнта. Сама працэдура вызвалення ад крымінальнай адказнасці закрытая, акты Прэзідэнта аб гэтым не публікуюцца. Падобныя новаўвядзенні не толькі пашыраюць паўнамоцтвы Прэзідэнта, не прадугледжаныя Канстытуцыяй, але і парушаюць прынцып роўнасці ўсіх перад законам. Відавочна, парушаецца і прэзумцыя невінаватасці, паколькі юрыдычна віна асобы не даказана ў судовым парадку. Пры змяшчэнні пад варту абвінавачаны, якому пагражае прымяненне крымінальнага пакарання ў выглядзе працяглага пазбаўлення волі, вымушаны пакрываць не даказаную судом шкоду.

Працягваецца практыка незаконнага выкарыстання крымінальнай юстыцыі ў адносінах да палітычных апанентаў і грамадскіх актывістаў (справа былога кандыдата ў прэзідэнты А. Казуліна, справа незарэгістраванага аб'яднання «Партнёрства», справа ў адносінах да актывістаў незарэгістраванага моладзевага аб'яднання «Малады фронт», працэс «14-ці»¹⁰ і іншыя).

Незалежнасць і бесстароннасць суда

Сур'ёзнай праблемай з'яўляецца адсутнасць незалежнасці суддзяў. Рэальны ўдзел судзейскага самакіравання ў падборы кадраў на пасады суддзяў, іх далейшага пасоўвання па службе, у пытаннях звальнення зведзены да мінімуму. Працэс адбору суддзяў не адбываецца на аснове аб'ектыўных крытэраў і закрыты ад грамадскасці. Фактычна падбор суддзяў ажыццяўляецца Міністэрствам юстыцыі і яго структурамі на месцах, адабраныя кандыдаты ўзгадняюцца з кіраўнікамі мясцовых адміністрацый і накіроўваюцца ў кадравы ўпраўленне Адміністрацыі Прэзідэнта. Канчатковае рашэнне прымаецца Прэзідэнтам шляхам падпісання ўказу аб прызначэнні. Упершыню прызначаемыя суддзі прызначаюцца на 5 гадоў, затым —

⁹ Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Dato' Param Cumaraswamy, submitted in accordance with Commission resolution 2000/42 (E/CN.4/2001/65/Add.1) Да пытання аб праве грамадзян на судовую абарону. Заклучэнне Звароту Беларускага Хельсінскага камітэта ў Вярхоўны Суд Рэспублікі Беларусь. <http://www.belhelcom.org/?q=node/2145> Злачынствы супраць крымінальнага правасуддзя ў Беларусі. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1606 (2008).

Злачынствы супраць крымінальнага правасуддзя ў Беларусі. Рэкамендацыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1832 (2008).

Суд і правы чалавека (даклад падрыхтаваны па выніках маніторынгу судоў 1999 – 2001 гг.). Доклад Беларускага Хельсінскага камітэта. <http://belhelcom.org/?q=ru/node/2407>

¹⁰ Экспертнае заключэнне Беларускага Хельсінскага камітэта па «справе 14-ці». <http://www.belhelcom.org/?q=node/2075>

пажыццёва. Нярэдка па выніках працы суддзя зноў прызначаецца на пяць гадоў, пры гэтым выразных крытэраў, калі суддзя прызначаецца пажыццёва або на новы пяцігадовы тэрмін, у заканадаўстве няма. У такіх абстанавінах суддзі вельмі ўразлівыя, і магчымасць ціску на іх павялічваецца.

Устаноўлены парадак узнагароды суддзяў і іх залежнасць ад выканаўчай улады і Адміністрацыі Прэзідэнта ў пытаннях кадровай працы, забеспячэння сацыяльна-бытавых і іншых умоваў службы ставяць пад пагрозу здольнасць суддзяў прымаць самастойныя і законныя рашэнні па справах.

Празмерны кантроль выканаўчай улады за судовымі органамі, прыклады грубага ўмяшальніцтва ў іх дзейнасць па адпраўленні правасуддзя па некаторых справах сведчаць аб парушэнні прынцыпу незалежнасці суддзяў, многія з якіх змірыліся з існуючым становішчам. Аналагічны кантроль існуе за дзейнасцю пракурораў і адвакатаў, і такі кантроль на справе падрывае асноўны сэнс незалежнасці юрыстаў, з'яўляецца парушэннем асноўных прынцыпаў, якія тычацца ролі юрыстаў. Такі кантроль прыводзіць да злоўжыванняў, вынікам якіх становіцца абвінавачанне ў пераследзе, запалохванні і ўмяшальніцтве з боку выканаўчай улады.

Указаныя праблемы паднімаліся ў дакладзе Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб незалежнасці суддзяў і адвакатаў Парама Кумарасвамі, прадстаўленым у адпаведнасці з рэзалюцыяй 2000/42 Камісіі па правах чалавека, аднак ніводная з рэкамендацый спецдакладчыка ўрадам Беларусі не выканана.

Публічнасць судовага разгляду

Суддзі адвольна прымяняюць падставы для разгляду справаў у закрытым судовым паседжанні, асабліва калі разглядаюцца гучныя карупцыйныя справы ў вышэйшых эшалонах улады, а таксама палітычна матываваныя справы. У шэрагу выпадкаў ствараюцца перашкоды для прадстаўнікоў СМІ і праваабаронцаў (напрыклад, закрытыя судовыя разгляды крымінальных справаў у адносінах да былога старшыні Белтэлерадыёкампаніі Я. Рыбакова, кіраўніка справамі Прэзідэнта Г. Жураўковай, намесніка начальніка галоўнага ідэалагічнага ўпраўлення Адміністрацыі Прэзідэнта У. Холада, былога пракурора Мінскай вобласці М. Снегіра, групы высокапастаўленых супрацоўнікаў МУС па фактах здзяйснення карупцыйных злачынстваў і г.д.).

З 2001 г. у заканадаўства ўводзяцца нормы, накіраваныя на забеспячэнне спаборнасці працэсу, роўны ўдзел бакоў па прадстаўленні доказаў, забеспячэнне спаборнай функцыі адвакатаў. У дзеючым заканадаўстве не закладзены пэўныя механізмы, якія забяспечваюць устаноўленыя гарантыі. На практыцы гэта не забяспечвае рэальную абарону правоў і свабод індывидуальных асобаў. Працэсуальнае заканадаўства абмежавала ўдзел грамадскасці ў судовых працэсах, прадугледжаны новым КПК інстытут прысяжных засядацеляў не ўведзены, а пазней і зусім выключаны. Істотна паменшылася колькасць справаў, па якіх могуць удзельнічаць народныя засядацелі.

Забеспячэнне права на абарону

Кошт юрыдычнай дапамогі з'яўляецца непрапарцыйна высокім у адносінах да прыбыткаў грамадзян. Колькасць адвакатаў з'яўляецца недастатковай (на 5 700 грамадзян прыходзіцца 1 адвакат, у шэрагу адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак адвакаты наогул адсутнічаюць). Абарона па 1/3 крымінальных справаў, па якіх дапамога аказваецца за кошт дзяржавы ў мінімальных памерах, адвакатамі ажыццяўляецца фармальна і павярхоўна.

Арт. 198 КПК уведзена забарона пад пагрозай крымінальнага пакарання разгалашваць абаронцам любыя дадзеныя папярэдняга расследавання. Пры гэтым законам не вызначаны крытэры аднясення звестак па крымінальнай справе да дадзеных, якія падлягаюць абароне ад разгалашвання. На практыцы гэта прыводзіць да таго, што, знаходзячыся пад пагрозай крымінальнай ці дысцыплінарнай адказнасці, адвакаты адмаўляюцца паведамляць любыя звесткі па справах, у тым ліку звязаныя з парушэннем працэсуальных правоў іх кліентаў.

У парушэнне пп. «е» п. 3 Арт. 14 МПГПП судамі нематывавана адхіляюцца хадайніцтвы абароны аб выкліку сведак, чым парушаецца роўнасць бакоў у працэсе, гарантаваная заканадаўствам. У некаторых выпадках прысуды грунтуюцца на сведчаннях ананімных сведак. Праўдзівасць іх сведчанняў абарона правярыць не можа, паколькі суд здымае ўсе пытанні, якія

тычацца крыніц дасведчанасці аб фактах і падзеях, пра якія ён сведчыць. Дадзеная практыка апраўдваецца неабходнасцю абароны сведкі.

У Заключных заўвагах і рэкамендацыях 1997 г. выказвалася занепакоенасць прыняццем Дэкрэта Прэзідэнта «Аб дзейнасці юрыстаў і натарыусаў» ад 3 мая 1997 г., які надае Міністэрству юстыцыі кампетэнцыю ліцэнзавання дзейнасці і абавязвае іх у мэтах ажыццяўлення дзейнасці ўступаць у цэнтралізаваную Калегію, якая кантралюецца Міністэрствам, што падрывае незалежнасць юрыстаў. Тым не менш, такая практыка не змянілася.

Доступ да правасуддзя

Па некаторых катэгорыях справаў судовыя выдаткі (аплата экспертыз, дзяржаўныя пошліны) з'яўляюцца непрапарцыйна высокімі ў адносінах да прыбыткаў грамадзян. Для маламаёмасных грамадзян (студэнты, інваліды, пенсіянеры, беспрацоўныя і інш.) судовыя выдаткі перавышаюць разумныя межы і з'яўляюцца перашкодай для звароту ў суд. Высокая дзяржаўная пошліна па наглядных скаргах для асуджаных, якія ў месцах пазбаўлення волі не маюць заробку, таксама перашкаджае доступу да правасуддзя. Нярэдка выпадкі неабгрунтаванай адмовы ва ўзбуджэнні грамадзянскіх справаў у судах, асабліва калі іскі і скаргі прад'яўляецца да дзяржаўных органаў і службовых асобаў. У некаторых законах адсутнічае ўказанне на права абскарджання прынятых дзяржаўнымі органамі рашэнняў у судовым парадку, што дае падставу судам адмаўляць у правасуддзі.

Па меркаваннях КПЧ, вынесеныя па паведамленнях індывідуальных асобаў, уладамі Беларусі не прыняты меры па аднаўленні парушаных правоў. Пры гэтым улады спасылаюцца на адсутнасць у нацыянальным заканадаўстве механізмаў рэалізацыі меркаванняў Камітэта.

Варта адзначыць надзвычай нізкі працэнт апраўдальных прысудаў (не больш за 0,4 %). Суд захоўвае абвінаваўчы ўхіл. Па дадзеных Вярхоўнага Суда Беларусі, у 2008 г. быў апраўданы 191 чалавек на 68 530 асуджаных (0,28 %); у 2009 годзе гэты паказчык склаў 187 апраўданых на 62 064 асуджаных (0,30 %¹¹)

Немагчымасць абскарджання пастановаў Вярхоўнага Суда (п. 5 арт. 14 МПГПП)

У нацыянальным заканадаўстве адсутнічае працэсуальны парадак касацыйнага абскарджання прысудаў і рашэнняў Вярхоўнага Суда па справах, разгледжаных ім па першай інстанцыі. Яны ўступаюць у сілу пасля іх абвяшчэння і могуць быць абскарджаны (апатэставаны) толькі ў парадку нагляду, што не цягне за сабой абавязковы перагляд адбыўшыхся судовых рашэнняў. Тым часам, Вярхоўны Суд выносіць прысуды пра прымяненне выключнай меры пакарання — смяротнага пакарання. Дадзенае заканадаўства і практыка яго прымянення супярэчаць п. 5 арт. 14 МПГПП.

Індывідуальныя асобы не маюць права на падачу індывідуальнай канстытуцыйнай скаргі. Звароты аб прызнанні неканстытуцыйным нарматыўна-прававога акту маюць права накіроўваць толькі ўпаўнаважаныя суб'екты (Прэзідэнт, Урад, палаты Парламента, Вярхоўны Суд і Вышэйшы Гаспадарчы Суд). Як паказвае практыка, у апошнія гады (2007-2009 гг.) яны не накіроўваюць прапанаваў пра праверку канстытуцыйнасці нарматыўных прававых актаў. Тым часам, толькі на працягу 2008 г. да іх паступіла звыш 60 зваротаў індывідуальных асобаў і арганізацый, у якіх ставіліся пытанні аб ініцыяванні канстытуцыйнай судавытворчасці па прынятых актах, парушаючых іх правы і свабоды. Адсутнічае рэгламентацыя абавязковасці накіравання дадзенымі суб'ектамі прапанаваў аб праверцы канстытуцыйнасці актаў па патрабаванні індывідуальных асобаў і арганізацый, а таксама судовы парадак іх прымусу да гэтага.

Пленум Вярхоўнага Суда вызначыў, што справы аб прызнанні нарматыўна-прававых актаў несапраўднымі агульным судам непадведнасны. Тым самым індывідуальныя асобы пазбаўлены магчымасці абскарджання нарматыўна-прававых актаў, якія закранаюць іх правы і законныя інтарэсы. Такім чынам, не ў поўным аб'ёме рэалізуецца права на судовую абарону.

¹¹. <http://respublika.info/4977/south/article38484/>

Забарона ўмяшальніцтва ў асабістае і сямейнае жыццё, недатыкальнасць жылля, таямніца карэспандэнцыі і абарона ад незаконных замаху на гонар і рэпутацыю (арт. 17 МПГПП)

Умяшальніцтва ў асабістае жыццё

У Беларусі адзначаюцца шматлікія выпадкі замаху на асабістае і сямейнае жыццё, гонар і годнасць палітычных і грамадскіх актывістаў з боку спецслужбаў і дзяржаўных СМІ. Для стварэння негатыўнага вобраза часта выкарыстоўваюцца несанкцыянаваныя здымкі законных уладанняў актывістаў, якія затым публічна дэманструюцца ў эфіры дзяржаўных тэлеканалаў (у вясэрніх навінах «Панарама» на Першым канале і іншыя). Публічнаму паказу на дзяржаўным тэлебачанні падвяргаюцца таксама дадзеныя аб стане здароўя, маёмасным становішчы, ладзе жыцця актывістаў. У 2009 г. у прайм-тайм па Першым канале дэманстраваўся фільм «Малады фронт. Кіднэппінг», у якім у негатыўнай форме былі прадстаўлены лідары моладзевай грамадскай арганізацыі «Малады фронт».

У Беларусі ў сувязі з расследаваннем крымінальнай справы, узбуджанай па факце выбуху ў Мінску ў ноч на 4 ліпеня 2008 г., праводзілася прымусовае дактыласкапіраванне ўсіх ваеннаабавязаных грамадзян. Паводле Закона «Аб дзяржаўнай дактыласкапічнай рэгістрацыі», які ў старой рэдакцыі дзейнічаў да 6 студзеня 2010 г., абавязковаму дактыласкапіраванню павінны былі падвяргацца толькі супрацоўнікі сілавых структур, вайскоўцы, супрацоўнікі небяспечных вытворчых аб'ектаў, асобы, якія прыцягваюцца да адміністрацыйнай ці крымінальнай адказнасці. Аднак на практыцы адбіткі пальцаў і біялагічныя ўзоры браліся прымусова ва ўсіх ваеннаабавязаных. Да тых, хто адмаўляўся, ужываліся запалохванні, прыводы. 6 студзеня 2010 г. Прэзідэнт падпісаў закон, які абавязвае ўсіх ваеннаабавязаных асобаў праходзіць абавязковае дактыласкапіраванне. Такім чынам, шырока ўжываная раней практыка атрымала сваё заканадаўчае замацаванне.

Адвольны замах на таямніцу карэспандэнцыі

Беларускае заканадаўства ўтрымлівае даволі шырокі пералік падставаў для праслухоўвання тэлефонных перамоваў індывідуальных асобаў. Напрыклад, у адпаведнасці з арт. 12-13 Закона «Аб апэратыўна-вышуковай дзейнасці», праслухоўванне магчыма без узбуджэння крымінальнай справы пры наяўнасці інфармацыі аб падзеях ці дзеяннях, якія ствараюць пагрозу нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь. У сувязі з гэтым на практыцы адбываюцца злоўжыванні з боку праваахоўных органаў: пры наяўнасці інфармацыі аб падзеях ці дзеяннях, якія ствараюць пагрозу нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь, магчыма праслухоўванне размоваў, у тым ліку, палітычных і грамадскіх актывістаў.

Адвольны замах на недатыкальнасць жылля

Арт. 210 КПК дазваляе пранікаць у жыллё і іншыя законныя ўладанні грамадзян без санкцыі пракурора і панятых. На практыцы праваахоўныя органы пад нагодай раскрыцця злачынстваў выкарыстоўваюць такую магчымасць для вобыску палітычных і грамадскіх актывістаў, а таксама грамадскіх арганізацый і апазіцыйных палітычных партый.

Часта такія вобыскі праводзяцца напярэдадні выбарчых кампаній ці мірных акцый пратэсту. Так, увечары 13 лютага 2009 г. у кватэры актывісткі міжнароднай моладзевай арганізацыі «Малады фронт» Кацярыны Галіцкай былі выняты плакаты і ўлёткі да Дня святога Валянціна, сцягі Еўрасаюза, а таксама асабістыя дакументы. Пры гэтым супрацоўнікі міліцыі, якія праводзілі вобыск, не прад'явілі ордэр і свае дакументы. Напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў 2006 г. у г. п. Астравец (Гродзенская вобласць) у доме ў мясцовага актывіста Івана Крука быў праведзены вобыск у сувязі з абвінавачаннем яго сына ў рабаванні. Міліцыянеры прыйшлі шукаць маскі, у якіх нібыта здзяйснялася злачынства, але пры гэтым зацікавіліся незалежнай друкаванай прадукцыяй і асабістым кампутарам гаспадара кватэры. 2 сакавіка 2006 г., у разгар прэзідэнцкай выбарчай кампаніі, у кватэрах Сяргея Ляшкевіча і іншых актывістаў дэмакратычнага руху Шчучынскага раёна (Гродзенская вобласць) адбыліся вобыскі. У выніку вобыскаў

былі выняты электронныя носыбіты інфармацыі, некаторыя друкаваныя выданні і дакументы з асабістага архіва.

Свабода думкі, сумлення і рэлігіі (арт. 18 МПГПП)

Канстытуцыя ўстанаўлівае, што рэлігіі і веравызнанні роўныя перад законам (ч. 1 арт. 16). Аднак у ч. 2 арт. 16 указана, што «ўзаемаадносіны дзяржавы і рэлігійных арганізацый рэгулюецца законам з улікам іх уплыву на фармаванне духоўных культурных і дзяржаўных традыцый беларускага народа». Крытэры такога ўплыву не вызначаны. Гэта спараджае дыферэнцыяванае стаўленне да рэлігій з боку беларускіх уладаў. Такое стаўленне прысутнічае і ў прынятай у 2002 г. новай рэдакцыі Закона «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях». У ім пералічаны пяць канфесій, якія лічацца звязанымі з гісторыяй Беларусі: праваслаўе, каталіцтва, лютэранства, іслам і юдаізм. Астатнія трактуюцца ўладамі як чужыя беларускаму народу.

Дзейнасць рэлігійных арганізацый

Пад пагрозай прымянення адміністрацыйнай (арт. 9.9. КаАП) і крымінальнай адказнасці (арт. 193-1 КК) забаронена дзейнасць незарэгістраваных рэлігійных арганізацый. Пачынаючы з 2001 г. і па цяперашні час вернікі розных веравызнанняў прыцягваюцца да адміністрацыйнай адказнасці за «стварэнне рэлігійнай арганізацыі і кіраўніцтва ёю без рэгістрацыі яе статусу ва ўстаноўленым парадку». Пры гэтым закон устанаўлівае празмерныя патрабаванні для рэгістрацыі рэлігійных арганізацый, у тым ліку наяўнасць не менш за 20 членаў.

9 красавіка 2009 г. супрацоўнікі міліцыі ўварваліся ў прыватную кватэру ў г. Шклове (Магілёўская вобласць), дзе праходзіла штогадовае свята Сведак Іеговы, і без прад'яўлення санкцыі, пачалі вобыск і фотаздымкі ўдзельнікаў свята. У адносінах да аднаго з удзельнікаў свята, Андрэя Варахсы, быў складзены пратакол аб адміністрацыйным правапарушэнні, прадугледжаным ч. 1 арт. 9.9 КаАП (стварэнне ці кіраўніцтва рэлігійнай арганізацыяй без дзяржаўнай рэгістрацыі ва ўстаноўленым парадку); Шклоўскі раённы суд наклаў на Варахсу штраф. 9 красавіка 2009 г. аналагічны вобыск быў праведзены ў прыватным доме ў г. Барысаве (Мінская вобласць). У выніку на ўладальніка дома Андрэя Кузіна быў накладзены штраф за адміністрацыйнае правапарушэнне, прадугледжанае ч. 1 арт. 9.9 КаАП.

26 ліпеня 2009 г. супрацоўнікі міліцыі і райвыканкама ўварваліся ў прыватны дом у г. Касцюковічы (Магілёўская вобласць) падчас правядзення там рэлігійнай сустрэчы Сведак Іеговы. Па факце правядзення сустрэчы орган дазнання тры месяцы праводзіў праверку для ўзбуджэння крымінальнай справы, аднак пазней адмовіў у яго ўзбуджэнні. Тым не менш, у снежні 2009 г. Касцюковіцкі раённы суд прызнаў Івана Мусцецану, Аляксея Ільніцкага, Сяргея Еўстаф'ева вінаватымі ў здзяйсненні адміністрацыйнага правапарушэння, прадугледжанага ч. 1 арт. 9.9 КаАП і наклаў на іх штраф.

У жніўні 2009 г. за правядзенне рэлігійнага сходу ў някультурным памяшканні (арт. 23.34. КаАП «парушэнне парадку арганізацыі ці правядзенні масавага мерапрыемства») быў аштрафаваны на 1 млн. 50 тыс. руб. (каля \$350) старшыня рэлігійнай арганізацыі «Сведкі Іеговы» г. Гомеля Юрый Рашэтнікаў. У верасні 2009 г. за прадастаўленне гэтага памяшкання на 700 тыс. руб. (каля \$230) быў аштрафаваны яго ўладальнік Сцяпан Лугаўскі (арт. 21.16. КаАП «парушэнне правілаў карыстання жылымі памяшканнямі»). Акрамя таго, па гэтым жа факту абшчыне Сведак Іеговы ў г. Гомелі было вынесена папярэджанне.

У чэрвені-жніўні 2009 г. у вытворчасці пракуратуры г. Мінска знаходзілася крымінальная справа, узбуджаная ў адносінах да прадстаўніка «Руху яднання» Яўгена Волкова. Гэта быў першы выпадак крымінальнага пераследу прадстаўніка рэлігійнай арганізацыі па арт. 193-1 КК. Аднак крымінальная справа не атрымала свайго развіцця і 18 жніўня 2009 г. была спынена за адсутнасцю складу злачынства.

Паводле Закона «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях», рэлігійныя арганізацыі падзяляюцца на абшчыны і аб'яднанні. Рэлігійныя аб'яднанні ўтвараюцца пры наяўнасці не менш за дзесяць рэлігійных абшчын адзінага веравызнання, з якіх хоць бы адна ажыццяўляе сваю дзейнасць на тэрыторыі Беларусі не менш за дваццаць гадоў. Толькі рэлігійныя

аб'яднанні маюць права засноўваць уласныя сродкі масавай інфармацыі, ствараць духоўныя навучальныя ўстановы і рыхтаваць кадры святароў, запрашаць замежных святароў. Гэта абмяжоўвае магчымасці для веравызнання прадстаўнікам тых рэлігійных накірункаў, якія дзейнічаюць на Беларусі нядаўна.

Рэлігійныя абшчыны маюць права дзейнічаць толькі на тэрыторыі таго населенага пункта, дзе яны зарэгістраваны. Члены рэлігійных арганізацый не маюць права распаўсюджаць свае рэлігійныя перакананні і ажыццяўляць якую-небудзь рэлігійную дзейнасць (прапагандаваць, распаўсюджаць літаратуру, праводзіць набажэнствы і іншае) за межамі тэрыторыі населенага пункта, у якім зарэгістравана дадзеная абшчына. Фактычна рэлігійным арганізацыям забаронена місіянерская дзейнасць, што для многіх з іх з'яўляецца непрымальным з-за іх рэлігійных поглядаў, і на гэтай глебе ўзнікаюць канфлікты з уладамі.

Дзейнасць рэлігійных арганізацый у памяшканнях някультавага характару можа ажыццяўляцца толькі з дазволу ўладаў. Атрымаць такі дазвол для шэрагу абшчын вельмі складана, таму яны вымушаны парушаць дадзенае палажэнне закона і прыцягваюцца за гэта да адказнасці.

Асаблівую вядомасць набыла гісторыя мінскай пратэстанцкай абшчыны «Царква Новае Жыццё». У 2000 г. з ёй была спынена дамова арэнды памяшкання для рэлігійных службаў. Арандаваць іншае памяшканне абшчына не змагла, паколькі ўлады гэтаму ўсяляк перашкаджалі. Таму ў 2002 г. быў набыты будынак былога кароўніка пад Мінскам і пераабсталяваны для культывых патрэбаў. На працягу некалькіх гадоў абшчына спрабавала атрымаць ад уладаў дазвол праводзіць у гэтым будынку набажэнствы. Гэты дазвол дадзены не быў, але набажэнствы ўсё адно праводзіліся, за што кіраўніцтва абшчыны неаднаразова падвяргалася штрафам. Пачынаючы з 2005 г., Мінскі гарвыканкам спрабуе адабраць у абшчыны яе будынак. У знак пратэсту ў 2006 г. вернікі правялі масавы пост — галадоўку, і іх на нейкі час пакінулі ў спакоі. Увесну і ўлетку 2009 г. спробы адабраць будынак аднавіліся. 7 кастрычніка 2009 г. Гаспадарчы суд горада Мінска вынес рашэнне аб задавальненні іскавых патрабаванняў Жыллёвага рамонтна-эксплуатацыйнага аб'яднання Маскоўскага раёна г. Мінска аб высяленні Царквы «Новае Жыццё» з будынка. Скарга на дадзенае рашэнне, разгледжаная Вышэйшым Гаспадарчым судом 8 снежня 2009 г., не была задаволена.

Адміністрацыйнае спагнанне ў выглядзе штрафу было прыменена ў адносінах да пастара г. Горкі (Магілёўская вобласць) Пятра Маланачкіна, які рэгулярна выстаўляў побач са сваім домам стэнд з рэлігійнай літаратурай, што было расцэнена судом як парушэнне правілаў добраўпарадкавання і ўтрымання тэрыторыі гарадоў і гарадскіх пасёлкаў.

З пачатку 1990-х гг. у Беларусі афіцыйна зарэгістравана 26 рэлігійных канфесій. З моманту прыняцця закона не зарэгістравана ніводнай новай канфесіі, нягледзячы на шматлікія спробы.

Перашкоды ў дзейнасці замежных святароў

Ускладнена дзейнасць замежных рэлігійных дзеячоў. У 2008-2009 гг. у Беларусі паранейшаму мелі месца выпадкі неабгрунтаванай адмовы ў падаўжэнні віз замежным грамадзянам і дэпартацыі замежных грамадзян у сувязі з іх рэлігійнай дзейнасцю. У траўні 2008 г. не былі падоўжаны на чарговы тэрмін візы мужу і жонцы Эгберту і Аніце Шоане, грамадзянам Германіі, якія з 1997 г. займаліся хрысціянскай рэабілітацыяй наркаманаў і арганізавалі Цэнтр Вылячэння ў Светлагорскім раёне (Гомельская вобласць), што займае першае месца ў Беларусі па распаўсюдзе наркатыкаў сярод моладзі.

У кастрычніку 2008 г. пратэстанцкаму біскупу Веніяміну Бруху, грамадзяніну Украіны, заснавальніку і пастару з 1991 па 2002 гг. мінскай поўнаевангельскай абшчыны «Царква Ісуса Хрыста», забаранілі ўезд у Беларусь і затым дэпартавалі. Афіцыйныя прычыны дэпартацыі і тэрмін забароны на ўезд да цяперашняга часу невядомыя.

У снежні 2008 г. улады не падоўжылі дазвол на рэлігійную дзейнасць і візу каталіцкаму святару Збігневу Грыгарцэвічу. Грыгарцэвіч быў адным з асноўных арганізатараў фестываля хрысціянскай музыкі ў г. Барысаве, улады якога ў дзень пачатку фестываля забаранілі яго правядзенне. Польскі святар адкрыта выступіў з крытыкай дзеянняў мясцовых уладаў.

У лютым 2009 г. з Беларусі былі дэпартаваны двое грамадзянаў Даніі, адзін з якіх на працягу многіх гадоў дапамагаў у ажыццяўленні розных гуманітарных праектаў для жыхароў г. Гомеля і Гомельскай вобласці, рэгіёнаў, найбольш пацярпелых у выніку Чарнобыльскай аварыі.

Асноўнай прычынай дэпартацыі з'явіўся ўдзел датчан у набажэнстве адной з пратэстанцкіх цэркваў Гомеля, з якой іх звязваюць даўнія сяброўскія адносіны.

Рэалізацыя права на праходжанне альтэрнатыўнай вайсковай службы

У Заключных заўвагах і рэкамендацыях 1997 г. Беларусі было рэкамендавана тэрмінова ў адпаведнасці з арт. 18 МПГПП і Агульнай Заўвагай КПЧ № 22 (48) прыняць закон, які прадугледжвае вызваленне ад вайсковай службы па прычынах сумлення і альтэрнатыўную грамадзянскую службу эквівалентнай працягласці. Нягледзячы на гэта, закон аб альтэрнатыўнай службе да цяперашняга часу не прыняты. Больш за тое, грамадзяне прыцягваюцца да крымінальнай адказнасці.

6 лістапада 2009 г. Дзмітрый Смык, пасвечаны і хрышчоны Сведка Іеговы, прызнаны судом Цэнтральнага раёна г. Гомеля вінаватым ва ўхіленні ад мерапрыемстваў па прызыву і асуджаны да штрафу ў памеры 3 млн. 500 тыс. руб. (каля \$1 500). Д. Смык спасылаўся на арт. 57 Канстытуцыі, якая гарантуе права на праходжанне альтэрнатыўнай службы. Аднак у гэтым яму было адмоўлена, паколькі адпаведнага закона не прынята. БХК падрыхтаваў экспертнае заключэнне аб практыцы прыцягнення да крымінальнай адказнасці асобаў, якія па рэлігійных перакананнях не могуць служыць у войску і прадставіў на разгляд суда касацыйнай інстанцыі. У экспертным заключэнні юрысты БХК спасылаліся на Рашэнне Канстытуцыйнага Суда, прынятае ў 2000 г. У сваім рашэнні Канстытуцыйны Суд адзначаў, што «грамадзяне Рэспублікі Беларусь у адпаведнасці з Канстытуцыяй і Законам «Аб усеагульным вайсковым абавязку і вайсковай службе» (арт. арт. 1 і 14) маюць права па рэлігійных перакананнях на замену вайсковай службы альтэрнатыўнай, якая павінна быць забяспечана дзеючым механізмам яго рэалізацыі. У сувязі з гэтым Канстытуцыйны Суд палічыў неадкладным прыняцце закона аб альтэрнатыўнай службе ці ўнясенне неабходных зменаў і дапаўненняў у Закон «Аб усеагульным вайсковым абавязку і вайсковай службе» з мэтай вызначэння механізму рэалізацыі права на альтэрнатыўную службу. Нягледзячы на гэта, касацыйная і наглядная інстанцыі пакінулі прысуд у сіле. І толькі пасля звароту БХК у Вярхоўны Суд намеснікам старшыні Вярхоўнага Суда ўнесены пратэст на прысуд. 15 сакавіка 2010 г. пратэст быў задаволены Прэзідыумам Гомельскага абласнога суда, а справа накіравана на новы разгляд.

1 лютага 2010 г. да трох месяцаў арышту судом Мінскага раёна асуджаны вернік яўрэйска-месыянскай абшчыны «Новы завет» Іван Міхайлаў. Ён таксама прасіў прайсці альтэрнатыўную службу ў сувязі са сваімі рэлігійнымі перакананнямі, спасылаючыся на арт. 57 Канстытуцыі. 9 сакавіка 2010 г. калегія Мінскага абласнога суда адмяніла прысуд, вынесены Мінскім раённым судом, і накіравала справу на паўторны разгляд. Акрамя таго, калегія паставіла вызваліць Міхайлава, змяніўшы яму меру стрымання з утрымання пад вартай на падпіску аб невыяздзе.

Свабода слова (арт. 19 МПГПП)¹²

Нормы нацыянальнага заканадаўства і практыка іх прымянення супярэчаць палажэнням п. 1 арт. 19 МПГПП. У КК прадугледжана крымінальная адказнасць за паклёп і абразу ў адносінах да Прэзідэнта, прадстаўнікоў улады, суддзяў, а таксама за «дыскрэдытацыю Рэспублікі Беларусь». Указаныя артыкулы неаднаразова прымяняліся на практыцы.

У лютым 2009 г. набыў моц новы закон «Аб сродках масавай інфармацыі». У прыватнасці, закон прадугледжвае рэгуляванне дзейнасці інтэрнэт-СМІ пастановай урада, перарэгістрацыю ўсіх СМІ, спрашчае працэдуру закрыцця СМІ, змяншае ступень абароненасці журналістаў і рэдакцый. Паўнамоцтвы Міністэрства інфармацыі па прымяненні санкцый, і без таго празмерныя, толькі пашырыліся.

¹² Аб пераследзе прэсы ў Рэспубліцы Беларусь. Рэкамендацыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1658 (2004)

Палітычная сітуацыя і незалежнасць сродкаў масавай інфармацыі ў Беларусі. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламента P6_TA(2005)0295.

Сітуацыя ў Беларусі. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1671 (2009).

Сітуацыя ў Беларусі. Рэкамендацыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1874 (2009).

Перашкоды прафесійнай дзейнасці СМІ і журналістаў

Судовае спыненне дзейнасці СМІ магчыма ў выпадку аднаразовага грубага парушэння заканадаўства ці пасля двух папярэджанняў за любыя, нават самыя нязначныя, парушэнні. Беларускія ўлады перашкаджаюць дзейнасці карэспандэнтаў замежных СМІ. Пракурорскія работнікі і супрацоўнікі КДБ, спасылаючыся на п. 4 арт. 35 Закона «Аб сродках масавай інфармацыі», які забараняе дзейнасць журналістаў замежных СМІ на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь без акрэдытацыі, неаднаразова выносілі ў адрас такіх журналістаў афіцыйныя папярэджанні. Тым часам, Міністэрства замежных справаў некалькі разоў незаконна і неабгрунтавана адмаўляла ў акрэдытацыі замежным карэспандэнтам.

16-17 лістапада 2009 г. нібыта ў сувязі з парушэннямі ў публікацыях друкаваных СМІ патрабаванняў Закона «Аб сродках масавай інфармацыі» Міністэрства інфармацыі вынесла папярэджанні адрасу чатыром незалежным газетам: «Ва-банк», «Наша Ніва», «Народная воля», «Комсомольская правда» в Беларусии». Папярэджанне «Народнай волі» было вынесена на падставе публікацыі артыкула, у якім, па меркаванні Міністэрства інфармацыі, утрымліваўся заклік да супрацьдзеяння дзейнасці Цэнтральнай камісіі Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенні рэспубліканскіх рэферэндумаў (далей — ЦВК) і экстрэмізму.

Улады перашкаджаюць распаўсюду недзяржаўных СМІ. Дзяржаўныя манапалісты ў сферы распаўсюду СМІ па падпісцы і ў розніцу — «Белпошта» і «Белсаюздрук» — адмаўляюцца распаўсюджаць практычна палову з зарэгістраваных незалежных грамадска-палітычных выданняў. Іскі рэдакцый газет і іх чытачоў беларускія суды адмовіліся разглядаць. Працягвалася практыка затрымання міліцыяй распаўсюднікаў зарэгістраваных і незарэгістраваных выданняў і выняцця накладаў газет і ўлётак. Асабліва часта супрацоўнікі міліцыі і КДБ канфіскоўвалі друкаваную прадукцыю ў перыяд электаральных кампаній.

9 ліпеня і 30 верасня 2009 г., падчас правядзення акцыі апазіцыі «Дзень інфармавання насельніцтва» супрацоўнікі міліцыі з мэтай перашкодзіць распаўсюду інфармацыйных матэрыялаў, газет «Новы час» і «Товарищ», затрымлівалі актывістаў апазіцыі і канфіскоўвалі ў іх друкаваную прадукцыю без складання пратаколаў. Падобная практыка рэгулярна прымяняецца ў адносінах да незалежных распаўсюднікаў. 9 кастрычніка 2009 г. у г.п. Астравец (Гродзенская вобласць) быў затрыманы расійскі фізік-атамшчык Андрэй Ажароўскі. У яго былі выняты крытычныя матэрыялы аб праекце беларускай атамнай электрастанцыі, а пазней суд наклаў на Ажароўскага адміністрацыйнае спагнанне ў выглядзе адміністрацыйнага арышту тэрмінам на 7 сутак нібыта за здзяйсненне дробнага хуліганства.

Пагоршылася становішча з доступам да інфармацыі ўнутры краіны. Прынятыя ў апошні час прававыя акты (напрыклад, змены ў Закон «Аб дзяржаўнай службе») накіраваны на тое, каб абмежаваць распаўсюд свабоднай інфармацыі. У многіх рэгіёнах дзяржаўныя чыноўнікі адмаўляюцца прадастаўляць СМІ інфармацыю без згоды мясцовых ідэалагічных работнікаў. Адным з метадаў абмежавання доступу да інфармацыі з'яўляецца адмова журналістам у акрэдытацыі.

Супрацоўнікі праваахоўных органаў часта перашкаджаюць, у тым ліку з ужываннем гвалту, прафесійнай дзейнасці журналістаў падчас масавых акцый. Доўгі час не расследаваны справы аб злачынствах супраць журналістаў, у тым ліку забойствах і знікненнях.

Прымяненне супраць СМІ заканадаўства аб экстрэмізме

Негатыўны ўплыў на сітуацыю са свабодай выказвання ў Беларусі аказвае Закон «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму», прыняты ў 2007 г. Вызначэнні тэрмінаў «экстрэмізм», «экстрэмісцкая дзейнасць» дадзены ў законе расплывіста і дазваляюць злоўжываць імі на практыцы. Ініцыятарам узбуджэння грамадзянскіх справаў з прымяненнем закона «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму» выступае КДБ.

Першай ахвярай Закона «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму» стала газета «Свабода», асобнікі якой былі канфіскаваны міліцыяй падчас перавозкі ў Іўеўскім раёне (Гродзенская вобласць) у жніўні 2008 г. У верасні 2008 г. суд Іўеўскага раёна прызнаў экстрэмісцкім адзін з нумароў гэтай газеты. Пазней гэта рашэнне па фармальным падставах адмяніў абласны суд.

Увосень 2008 г. суд Кастрычніцкага раёна г. Гродна прызнаў экстрэмісцкімі і падлягаючымі знішчэнню вынятыя ў аднаго з журналістаў дыскі з фільмамі «Урок беларускай мовы», фота-

здымкамі акцый пратэсту пасля прэзідэнцкіх выбараў у 2006 г. і запісам канцэрту «Салідарныя з Беларуссю», які праходзіў у Варшаве 12 сакавіка 2006 г.

У кастрычніку 2008 г. у г. Брэсце супрацоўнікамі мытні былі выняты 10 асобнікаў літаратурна-мастацкага часопіса «АРСНЕ-Пачатак», якія перавозілі супрацоўнікі рэдакцыі выдання ў Польшчу для польскіх калегаў і бібліятэк. Мытнікі западозрылі, што звесткі, выкладзеныя ў выданні, могуць шкодзіць нацыянальна-дзяржаўным інтарэсам Беларусі і накіравалі часопісы на экспертызу. Упраўленне КДБ па Брэсцкай вобласці ініцыявала грамадзянскую справу ў судзе па прызнанні некаторых матэрыялаў № 7-8 часопіса экстрэмісцкімі, указаўшы, што ў іх утрымліваюцца звесткі, якія дыскрэдытуюць дзейнасць органаў улады Беларусі. 25 лютага 2009 г. суд Маскоўскага раёна г. Брэста вынес рашэнне аб прызнанні вызначаных матэрыялаў экстрэмісцкімі і падлягаючымі знішчэнню. 7 мая 2009 г. калегія па грамадзянскіх справах Брэсцкага абласнога суда адмяніла папярэдняе судовае рашэнне і накіравала на новы разгляд у суд першай інстанцыі. У чэрвені 2009 г. Упраўленне КДБ па Брэсцкай вобласці адклікала іск. Варта адзначыць, што адносна справы аб «АРСНЕ-Пачатак» у Міністэрства замежных спраў Беларусі з запытам звяртаўся офіс упаўнаважанага па свабодзе СМІ пры АБСЕ. Акрамя гэтага, гэта пытанне перад беларускімі ўладамі ўздымалі і дыпламаты краінаў Еўрасаюза ў Беларусі.

Пад ціскам грамадскасці гэтыя працэсы былі спынены.

Свабода сходаў (арт. 21 МПГПП)¹³

Ускладнены парадак правядзення мірных сходаў (заканадаўчыя абмежаванні свабоды сходаў)

Беларускае заканадаўства ў значнай ступені абмяжоўвае і празмерна кантралюе правядзенне мірных сходаў. Арт. 35 Канстытуцыі, які гарантуе свабоду сходаў, не ўтрымлівае і не вызначае дапушчальную ступень абмежаванняў свабоды мірных сходаў, вызначаных арт. 21 МПГПП. Так, арт. 35 Канстытуцыі гарантуе свабоду мірных сходаў, якія не парушаюць грамадскі парадак і правы іншых грамадзян. Парадак правядзення масавых мерапрыемстваў вызначаецца Законам «Аб масавых мерапрыемствах» (у рэдакцыі Закона ад 7 жніўня 2003 г. № 233-З). Арт. 10 Закона «Аб масавых мерапрыемствах» забараняе правядзенне масавых мерапрыемстваў, калі мэтай іх правядзення з'яўляецца гвалтоўная змена канстытуцыйнага ладу або прапаганда вайны, сацыяльнай, нацыянальнай, рэлігійнай ці расавай варожасці. Таксама адной з падставаў спынення схода, у адпаведнасці з арт. 12 Закона, з'яўляецца ўзнікненне небяспекі для жыцця і здароўя грамадзян.

Складанасць і працягласць працэдур дазволу, шырокія паўнамоцтвы мясцовых органаў улады па вызначэнні месцаў, забароненых для правядзення мірных сходаў, часу і парадку правядзення на практыцы часта прыводзяць да адвольных адмоваў у праве на правядзенне сходу, не звязаных з падставамі, указанымі ў арт. арт. 10 і 12 Закона «Аб масавых мерапрыемствах». Арт. 9 Закона «Аб масавых мерапрыемствах» надзяляе мясцовыя выканаўчыя органы ўлады правам вызначаць сталыя месцы для правядзення масавых мерапрыемстваў, а таксама месцы, дзе іх правядзенне не дапускаецца, без матывіроўкі рашэнняў. На практыцы гэта прыводзіць да таго, што ў большасці гарадоў Беларусі існуюць рашэнні выканаўчых камітэтаў, якія забараняюць правядзенне масавых мерапрыемстваў на цэнтральных вуліцах і плошчах гарадоў, акрамя масавых мерапрыемстваў, якія праводзяцца па рашэнні дзяржаўных органаў. Сталымі месцамі для правядзення масавых мерапрыемстваў вызначаны маланаведваемыя месцы населеных пунктаў, размешчаныя на значным аддаленні ад цэнтраў гарадоў — паркі, стадыёны, скверы.

У адпаведнасці з арт. 5 Закона «Аб масавых мерапрыемствах», у заяве аб правядзенні масавага мерапрыемства іх арганізатары павінны ўказаць, акрамя ўсяго іншага, меры па забеспячэнні грамадскага парадку і бяспекі пры правядзенні мерапрыемства, а таксама меры,

¹³. Сітуацыя ў Беларусі напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы 1482 (2006).
Экспертнае заключэнне Беларускага Хельсінкскага камітэта па «справе 14-ці». <http://www.belhelcom.org/?q=node/2075>

звязаныя з медыцынскім абслугоўваннем і прыборкай тэрыторыі пасля правядзення на ёй масавага мерапрыемства. Арт. 6 Закона таксама надзяляе мясцовыя выканаўчыя органы правам сваімі рашэннямі вызначаць парадак аплаты арганізатарамі мірных сходаў выдаткаў, звязаных з аховай грамадскага парадку, медыцынскім абслугоўваннем, прыборкай тэрыторыі пасля правядзення на ёй схода. У большасці гарадоў Беларусі прыняты такія рашэнні мясцовых органаў улады, у адпаведнасці з якімі перад падчай заявы аб правядзенні масавага мерапрыемства яго арганізатары павінны скласці адпаведныя грамадзянскія дамовы з камунальнымі службамаі па прыборцы тэрыторыі і медыцынскімі ўстановамаі і аплаціць іх паслугі на працягу дзесяці дзён пасля правядзення масавага мерапрыемства (арт. 10 Закона). Невыкананне гэтых патрабаванняў з'яўляецца падставай да адмовы ў правядзенні схода (Арт. 6 Закона). Акрамя таго заяўнікі нясуць матэрыяльную адказнасць у выпадку нанясення шкоды дзяржаве, грамадзянам і арганізацыям удзельнікамаі масавага мерапрыемства.

Гэта палажэнне можа прыводзіць да непрапарцыйных грамадзянскіх іскаў за нібыта нанесеную шкоду прадпрыемствам, якія адказваюць за прыборку вуліц. Шэраг прадпрыемстваў Мінска падалі іскі ў суд Савецкага раёна г. Мінска да арганізатараў «Еўрапейскага марша», які прайшоў 14 кастрычніка 2007 г. Да арганізатараў схода (заяўнікаў) А. Лябедзькі, В. Івашкевіча, В. Вячоркі, А. Мілінкевіча, Я. Афонасява і Д. Федарука былі высунуты фінансавыя прэтэнзіі ў сувязі з тым, што ў выніку адхілення ад вызначанага Мінгарвыканкама маршруту падчас руху дэманстранты засмецілі сталічныя вуліцы, патапталі клумбы і г.д. Агульная сума выдаткаў склала больш за 10 млн. руб. (звыш \$5000.). Іскавыя патрабаванні былі здаволены ў поўным аб'ёме і спагнаны судом з арганізатараў схода.

Абмежаванні на правядзенне мірных сходаў, устаноўленыя нацыянальным заканадаўствам, не ўлічваюць прынцып «неабходнасці» для выканання патрабаванняў «правамоцнай мэты» ў адпаведнасці з арт. 21 МПГПП.

Сілавое спыненне мірных сходаў і прыцягненне да адказнасці іх удзельнікаў

Практычна кожны з мірных сходаў, якія праходзяць без дазволу мясцовых уладаў, спыняліся праваахоўнымі органамаі і заканчваліся масавымі затрыманнямаі іх удзельнікаў з ужываннем міліцыяй фізічнай сілы і спецыяльных сродкаў. Падставай сілавога спынення мірных сходаў указвалася выключна адно — адсутнасць дазволу мясцовага органа ўлады на правядзенне сходу. Прычым само правядзенне мірнага сходу ў дадзеным выпадку разглядалася як парушэнне грамадскага парадку. Удзел у несанкцыянаваным сходзе з'яўляецца адміністрацыйным правапарушэннем, адказнасць за якое прадугледжана арт. 23.34 КаАП. Санкцыі артыкула прадугледжваюць пакаранне да арышту тэрмінам да 15 сутак.

Часта ў адносінах да ўдзельнікаў мірных сходаў прадстаўнікамаі МУС ужываецца фізічная сіла і спецыяльныя сродкі (гумовыя дубінкі, газ і г.д.). Ужыванне такой сілы ў адносінах да ўдзельнікаў мірных сходаў, як правіла, носіць непрапарцыйны і празмерны характар.

Традыцыйна масавымі затрыманнямаі заканчваліся мірныя сходы, якія штогод праводзяцца 25 сакавіка — у дзень абвяшчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі ў 1918 г.

25 сакавіка 2006 г. група мірных дэманстрантаў была атакавана спецыяльнымі падраздзяленнямаі МУС. Пры разгоне мірнага дэманстрацыі былі скарыстаны спецыяльныя сродкі, у тым ліку і газавыя гранаты. Ужыванне спецсродкаў і фізічнай сілы насілі відавочна непрапарцыйны характар. Падчас дэманстрацыі быў затрыманы і пазней прыцягнуты да крымінальнай адказнасці па арт. 342 КК адзін з кандыдатаў у прэзідэнты А. Казулін (13 ліпеня 2006 г. прысудам суда Маскоўскага раёна г. Мінска асуджаны да пяці з паловай гадоў пазбаўлення волі). Усяго ў перыяд з 20 па 25 сакавіка 2006 г. да адміністрацыйнай адказнасці (арыштаў) за ўдзел у мірных акцыях пратэсту было прыцягнута 736 чалавек.

25 сакавіка 2007 г. падчас сілавога разгону дэманстрацыі прадстаўнікамаі МУС было затрымана 39 чалавек, перад пачаткам акцыі прэвентыўна былі затрыманы 55 чалавек, 30 з іх былі падвергнуты адміністрацыйным арыштам за нібыта «нецэнзурную лаянку ў грамадскіх месцах».

25 сакавіка 2008 г. у выніку сілавога разгону мірнага шэсця затрыманымі аказаліся 26 чалавек, каля 50 атрымалі буйныя грашовыя штрафы. Многія дэманстранты былі збіты падчас разгону дэманстрацыі і пасля іх затрымання.

Традыцыйныя акцыі памяці зніклых у Беларусі палітыкаў, якія праводзяцца 16 чысла кожнага месяца, увесь час перарываюцца з боку міліцыі. Як правіла, полк міліцыі спецыяльнага прызначэння разганяе акцыю ўжо праз 10-20 хвілін пасля яе пачатку. Нярэдка ўдзельнікі гэтых мірных сходаў збіваюцца міліцыяй падчас і пасля затрыманняў.

У некаторых выпадках удзельнікі і арганізатары мірных сходаў прыцягваліся да крымінальнай адказнасці па арт. 342 КК (за арганізацыю або актыўны ўдзел у групавых дзеяннях, якія груба парушаюць грамадскі парадак).

Масавымі затрыманнямі скончыліся мірныя акцыі пратэсту прадпрымальнікаў, якія прайшлі ў г. Мінску 10 і 21 студзеня 2008 г. За ўдзел у мірным сходзе 10 студзеня 2008 г. да адміністрацыйнай адказнасці былі прыцягнуты 25 чалавек — 23 з іх арыштаваны на 15 сутак. 21 студзеня 2008 г. былі затрыманы 25 чалавек — 7 з іх былі падвергнуты адміністрацыйным арыштам. Па факце падзеяў 10 студзеня была ўзбуджана крымінальная справа па арт. 342 КК (больш вядомая як «працэс 14-ці») у адносінах да моладзевых актывістаў А. Бондара, А. Дубскага, М. Пашкевіча, Т. Цішкевіч, А. Стральцова, М. Крывава, М. Субача, П. Вінаградава і А. Чарнышова (асуджаны да 2 гадоў абмежавання волі без накіравання ў выпраўленчыя ўстановы адкрытага тыпу), А. Баразенкі (асуджаны да 1 году пазбаўлення волі без накіравання ў выпраўленчыя ўстановы адкрытага тыпу), М. Дашука (непаўналетні, асуджаны на паўтары гады абмежавання волі без накіравання ў выпраўленчыя ўстановы адкрытага тыпу), В. Сяргеева і А. Койпіша (асуджаны да штрафу ў памеры 100 базавых велічынь — каля \$1150), А. Кіма (у сукупнасці з арт. 364 КК асуджаны да пазбаўлення волі тэрмінам на паўтары гады).

Таксама па арт. 342 КК за арганізацыю мірных сходаў да крымінальнай адказнасці ў 2005 г. былі прыцягнуты беларускія палітычныя лідэры М. Статкевіч і П. Севярынец (прысудам суда Цэнтральнага раёна г. Мінска 31 мая 2005 г. асуджаны да двух гадоў абмежавання волі з накіраваннем у выпраўленчыя ўстановы адкрытага тыпу), а таксама А. Клімаў (прысудам суда Цэнтральнага раёна г. Мінска асуджаны на паўтары гады абмежавання волі з накіраваннем у выпраўленчую ўстанову адкрытага тыпу).

Варта адзначыць, што ў адносінах да свабоды сходаў Беларусь не распачала адпаведных мераў, накіраваных на выкананне Заключных заўваг і рэкамендацый 1997 г. Усе ўказаныя тады абмежаванні, устаноўленыя нацыянальным заканадаўствам, дзейнічаюць і на дадзены момант. У прыватнасці, забарона на выкарыстанне падчас сходаў сцягоў, выпелаў, не зарэгістраваных ва ўстаноўленым законам парадку, а таксама эмблем, знакаў, плакатаў і транспарантаў, змест якіх накіраваны на нанясенне шкоды канстытуцыйнаму ладу і грамадскаму парадку, правам і законным інтарэсам грамадзян, утрымліваецца ў арт. 11 Закона «Аб масавых мерапрыемствах». Таксама як і патрабаванні аб падачы заявы ў мясцовы выканаўчы орган улады аб намеры правесці сход за 15 дзён да яго правядзення.

Свабода асацыяцый (арт. 22 МПГПП)

Ускладнены парадак рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў

Нацыянальнае заканадаўства ўстанаўлівае складаны парадак рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў, у тым ліку палітычных партый і прафсаюзаў. Калі рэгістрацыя камерцыйных арганізацый патрабуе мінімальнага высылкаў і ажыццяўляецца ў заяўляльным парадку на працягу некалькіх дзён, то рэгістрацыя грамадскіх аб'яднанняў патрабуе падрыхтоўкі шматлікіх дакументаў і займае звыш аднаго месяца. Сфармуляваныя ў заканадаўстве падставы для адмовы ў рэгістрацыі пакідаюць магчымасць адвольнай адмовы, а некаторыя аб'яднанні на працягу многіх гадоў сутыкаюцца са сталымі адмовамі ў рэгістрацыі.

У адпаведнасці з арт. 15 Закона «Аб грамадскіх аб'яднаннях» ад 4 кастрычніка 1994 г. (выкладзены ў новай рэдакцыі ад 19 ліпеня 2005 г. № 36-3), падставамі да адмовы ў рэгістрацыі грамадскага аб'яднання рэгіструючым органам (Міністэрствам юстыцыі і яго абласнымі ўпраўленнямі) з'яўляюцца: парушэнні ўстаноўленага парадку стварэння грамадскага аб'яднання, саюзу, калі такое парушэнне носіць непапраўны характар; неадпаведнасці ўстаноўчых дакументаў грамадскага аб'яднання, саюзу патрабаванням заканадаўства; прадстаўленне грамадскім аб'яднаннем, саюзам іншых дакументаў і (ці) звестак, не адпавядаючых патраба-

ванням заканадаўства, у тым ліку падробленых, падробленых ці несапраўдных дакументаў; неадпаведнасць назвы грамадскага аб'яднання, саюзу, у тым ліку скарочанай, сімволікі, а таксама ўмоваў членства ў грамадскім аб'яднанні, саюзе патрабаванням заканадаўства і (ці) іх устаноўчым дакументам; невыпраўленне грамадскім аб'яднаннем, саюзам у месячны тэрмін парушэнняў, што паслужылі падставай для прыпынення дзяржаўнай рэгістрацыі грамадскага аб'яднання, саюзу.

Калі ж дапушчаныя парушэнні насілі выпраўляльны характар, дзяржаўная рэгістрацыя грамадскага аб'яднання можа быць прыпынена адпаведным рэгіструючым органам на тэрмін да аднаго месяца ў сувязі з парушэннем устаноўленага парадку стварэння грамадскага аб'яднання для ўхілення дапушчаных парушэнняў. Аднак такое прыпыненне з'яўляецца правам, а не абавязкам рэгіструючага органа і можа ім прадастаўляцца ці не выключна адвольна. Такім чынам, самыя нязначныя памылкі, дапушчаныя ва ўстаноўчых дакументах (няправільна ўказанае месца працы заснавальнікаў або прозвішчы заснавальнікаў) на практыцы могуць прывесці да адмовы ў рэгістрацыі. Падобныя патрабаванні да рэгістрацыі і працэдура адмовы і прыпынення рэгістрацыі ўстаноўлены і Законам «Аб палітычных партыях» ад 05 кастрычніка 1994 г. (выкладзены ў новай рэдакцыі ад 19 ліпеня 2005 г. № 35-3).

Дадзеныя абмежаванні на стварэнне грамадскіх аб'яднанняў і палітычных партый, устаноўленыя ў нацыянальным заканадаўстве, не суадносяцца з абмежаваннямі свабоды асацыяцый, устаноўленымі ў ч. 2 арт. 22 МПГПП.

Адмова ў рэгістрацыі можа быць абскарджана ў суд, але суды не задаволілі ніводнай з такіх скаргаў.

З 2000 г. у Беларусі не было зарэгістравана ніводнай новай палітычнай партыі, многім партыям было адмоўлена ў рэгістрацыі. Партыі свабоды і прагрэсу было чатыры разы адмоўлена ў рэгістрацыі ў перыяд 2003-2009 гг., а Беларуская партыя працоўных і Партыя «Беларуская хрысціянская дэмакратыя» сутыкнуліся з адмовамі ў 2009 г. (пры гэтым БХД — двойчы).

Колькасць грамадскіх аб'яднанняў застаецца на працягу 2002-2009 гг. нязменнай — каля 2250 арганізацый. З адмовамі сутыкаюцца многія моладзевыя і праваабарончыя групы, якія спрабуюць зарэгістравацца. Напрыклад, у 2009 г. было чатыры разы адмоўлена ў рэгістрацыі Праваабарончаму аб'яднанню «Брэсцкая Вясна», у 2007 г. і 2009 г. тройчы адмоўлена ў рэгістрацыі Грамадскага праваабарончага аб'яднання «Наша Вясна», а таксама Асамблеі дэмакратычных няўрадавых аб'яднанняў, Моладзевому грамадскаму аб'яднанню «Маладыя сацыял-дэмакраты — Маладая Грамада», моладзевому грамадскаму аб'яднанню «Модес», грамадскаму аб'яднанню «Моладзевы хрысціянска-сацыяльны саюз», аб'яднанню «Спадчына» і іншым.

Прычым дадзеныя адмовы галоўным чынам звязаны або з нязначнымі памылкамі, дапушчанымі пры афармленні ўстаноўчых дакументаў, або прэтэнзіямі рэгіструючага органа да назваў арганізацый (выпадак Грамадскага праваабарончага аб'яднання «Наша Вясна», Асамблеі няўрадавых аб'яднанняў), а не з абмежаваннямі, устаноўленымі арт. 22 МПГПП.

Сур'ёзнай перашкодай для стварэння новых аб'яднанняў з'яўляецца неабходнасць мець офіснае памяшканне ў нежылым будынку як для рэспубліканскага, так і для мясцовага аб'яднання. Грамадскае аб'яднанне ці аддзяленне не можа быць зарэгістравана з адрасам на прыватнай кватэры аднаго з заснавальнікаў.

Беларускія ўлады не выконваюць меркаванні КПЧ, паводле якіх адмовы ў рэгістрацыі і ліквідацыі беларускіх грамадскіх аб'яднанняў прызнаны парушэннем арт. 22 МПГПП. На дадзены момант па арт. 22 МПГПП супраць Беларусі вынесены тры рашэнні, якія тычацца адмовы ў рэгістрацыі Праваабарончага грамадскага аб'яднання «Хельсінкі-XXI»¹⁴, а таксама рашэнняў судаў аб ліквідацыі Гомельскага грамадскага аб'яднання «Грамадзянскія Ініцыятывы»¹⁵ і Праваабарончага Цэнтра «Вясна»¹⁶. Шматлікія звароты ў суды і іншыя органы з патрабаваннямі выканання гэтых рашэнняў не прывялі да поспеху, і гэтыя арганізацыі працягваюць дзейнасць без рэгістрацыі пад пагрозай крымінальнага пераследу.

¹⁴. CCPR/C/88/D/1039/2001

¹⁵. CCPR/C/88/D/1274/2004

¹⁶. CCPR/C/90/D/1296/2004

Пераслед незарэгістраваных грамадскіх арганізацый

Дзейнасць незарэгістраваных грамадскіх аб'яднанняў, партый, рэлігійных аб'яднанняў забаронена з 1999 г., а з 2005 г. за яе ўстаноўлена крымінальная адказнасць. Арт. 193-1 КК прадугледжвае пазбаўленне волі на тэрмін да двух гадоў за ўдзел у дзейнасці незарэгістраванага грамадскага ці рэлігійнага аб'яднання, партыі ці фонду (незалежна ад мэты ці зместу гэтай дзейнасці). За перыяд 2006-2009 гг. па гэтым артыкуле было асуджана не менш за 17 чалавек, асноўная частка якіх адносілася да няўрадавых арганізацый па назіранні за выбарамі «Партнёрства» і апазіцыйнага аб'яднання «Малады фронт». Пяцёра з іх былі асуджаны да пазбаўлення волі тэрмінам ад 6 месяцаў да паўтара года. Апраўдальных рашэнняў судаў па арт. 193-1 не было зафіксавана. Многім незарэгістраваным арганізацыям выносіліся папярэджанні пракуратуры з патрабаваннем спыніць дзейнасць без рэгістрацыі пад пагрозай узбуджэння крымінальнай справы (Саюз палякаў на Беларусі, Задзіночанне беларускіх студэнтаў, экалагічная ініцыятыва «За чысты Барысаў» і інш.). З улікам практычнай немагчымасці зарэгістраваць непажаданае для ўладаў аб'яднанне, арт. 193-1 робіць немагчымым рэалізацыю свабоды асацыяцый.

З сур'ёзнымі праблемамі сутыкаюцца незалежныя прафсаюзы: забарона на дзейнасць незарэгістраваных аб'яднанняў, перашкоды для абавязковай рэгістрацыі (складаная працэдура, абавязковая наяўнасць юрыдычнага адрасу без магчымасці зарэгістравацца па адрасе кіраўніка прафсаюзу, высокая арэндная плата, абмежаванні для стварэння і дзейнасці прафесійнага саюзу на прадпрыемстве, ва ўстанове, арганізацыі і ў іншых месцах працы (вучобы). Акрамя таго, члены незалежных прафсаюзаў падвяргаюцца ціску працадаўцаў, да іх прымяняюцца дыскрымінацыйныя меры, самыя распаўсюджаныя з якіх — адмова ў працягу працоўнага кантракту і звальненне з працы ў сувязі з заканчэннем тэрміна дзеяння такога кантракту (наймальнік не абавязаны тлумачыць прычыны адмовы ў падаўжэнні кантракту, тэрміны працоўных кантрактаў у Беларусі ад 1 года да 5 гадоў).

Рэпрэсіі супраць дзеючых арганізацый

У 2003-2005 гг. у Беларусі была праведзена кампанія ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў праз суды па нязначных падставах (напрыклад, парушэнні ў афармленні бланкаў). У 2003 г. было ліквідавана 51 аб'яднанне, у 2004 г. — 38, у 2005 г. — 68 аб'яднанняў. Сярод ліквідаваных судамі аб'яднанняў былі такія аўтарытэтныя ў Беларусі арганізацыі, як Грамадскае аб'яднанне «Праваабарончы цэнтр «Вясна», Незалежны інстытут сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў, «Прававая дапамога насельніцтву», Незалежнае таварыства прававых даследаванняў і дзясяткі праваабарончых, сацыяльных, моладзевых і даследчых. Таксама рашэннем суда ў 2004 г. была ліквідавана Беларуская партыя працы, а ў 2007 г. — экалагічная партыя зялёных «БЭЗ» і Партыя жанчын «Надзея». Пры гэтым большасць ліквідаваных аб'яднанняў працягнулі дзейнічаць, нягледзячы на тое, што ўлады адмаўлялі ім у спробах зарэгістравацца зноў, і нягледзячы на пагрозы крымінальнай адказнасці.

Улады Беларусі ўмешваюцца ў дзейнасць Грамадскага аб'яднання «Саюз палякаў на Беларусі», арганізацыі польскай нацыянальнай меншасці. У 2005 г. старшынёй арганізацыі была абрана Анжаліка Барыс. Міністэрства юстыцыі Беларусі не прызнала вынікаў з'езду, палічыўшы, што яны не адпавядаюць Статуту і дзеючаму заканадаўству. Пазней пад кантролем мясцовых выканаўчых органаў улады быў праведзены новы з'езд арганізацыі, які прывёў да расколу дадзенага грамадскага аб'яднання. У выніку члены арганізацыі, якія не прызналі ўмяшальніцтва дзяржавы ў дзейнасць арганізацыі, дзейнічаюць ад імя непрызнанага ўладамі Беларусі «Саюзу палякаў на Беларусі». Члены дадзенага аб'яднання сістэматычна падвяргаюцца пераследу ўладамі Беларусі за ажыццяўленне свайго права на аб'яднанне — адміністрацыйным арыштам, пагрозам крымінальнага пераследу.

Рэспублікай Беларусь не былі прыняты адпаведныя меры па выкананні заўваг і рэкамендацый, зробленых у Заключных заўвагах і рэкамендацыях 1997 г. адносна свабоды асацыяцый. Сітуацыя ў гэтай сферы з тых часоў яшчэ больш пагоршылася.

Роўнасць усіх перад законам, забарона дыскрымінацыі (арт. 26 МПГПП)

Канстытуцыя і іншыя нарматыўна-прававыя акты ўтрымліваюць забарону дыскрымінацыі, аднак адсутнічае яе вызначэнне. Толькі ў Працоўным кодэксе пералічваюцца магчымыя для дыскрымінацыі падставы. Практыка разгляду ў судах справаў па дыскрымінацыі не сфармавана, паколькі суды не разглядаюць дыскрымінацыю як прадмет іску, адмаўляюцца даследаваць праваўжывальную практыку па аналагічных выпадках, без чаго немагчыма даказванне дыскрымінацыі па пэўнай справе.

Дыскрымінацыя па прыкмеце полу

У грамадстве існуе праблема гамафобіі, якая замоўчваецца дзяржаўнымі сродкамі масавай інфармацыі, некаторыя з іх адзначыліся гамафобнымі і дыскрымінацыйнымі публікацыямі. Вулічныя акцыі гомасексуалаў у Беларусі не дазваляюцца, адмовы чыноўнікі не абгрунтоўваюць.

Дыскрымінацыя па мове

Дзяржаўнымі мовамі з'яўляюцца беларуская і руская мовы, канстытуцыйна замацавана іх роўнасць. Аднак на практыцы адзначаецца дыскрымінацыя беларускамоўнай меншасці.

Адсутнічаюць выданні абсалютнай большасці нарматыўна-прававых актаў на беларускай мове, у тым ліку кодэксаў. Закон Рэспублікі Беларусь «Аб мовах», выкладзены ў новай рэдакцыі 13.07.1998 г. за № 187-3, не ўтрымлівае гарантый роўнасці дзвюх дзяржаўных моваў. Так, арт. 3 дадзенага закона не абавязвае дзяржаўных чыноўнікаў даваць адказы па сутнасці звароту грамадзяніна на мове яго звароту. Тое ж датычыць мовы судавытворчасці, якая ажыццяўляецца ў адпаведнасці з дзеючым нацыянальным заканадаўствам на рускай або беларускай мовах. На практыцы дадзенае палажэнне прыводзіць да таго, што практычна ўсе суды з удзелам беларускамоўнай меншасці праводзяцца на рускай мове.

Дыскрымінацыя ў войску відавочная: камандны склад, які не валодае беларускай мовай, публічна выказвае сваё негатыўнае да яе стаўленне, а за аддаванне каманд на беларускай мове да вайскоўцаў ужываюць дысцыплінарныя спаганні.

У Беларусі не забяспечана пераемнасць у атрыманні адукацыі на беларускай мове паміж навучальнымі ўстановамі розных узроўняў. Практычна адсутнічае магчымасць атрымання вышэйшай адукацыі на беларускай мове па абсалютнай большасці спецыяльнасцяў. Адміністрацыі ВНУ не ідуць насустрач жадаючым студэнтам у справе арганізацыі беларускамоўных груп і патокаў. У Беларусі няма беларускамоўнага тэлеканала. Большасць эфірнага часу дзяржаўнага тэле- і радыёвяшчання складаюць перадачы на рускай мове.

Дыскрымінацыя па палітычных і іншых перакананнях

Асаблівае грамадскае гучанне ў Беларусі набыла дыскрымінацыя грамадзян па палітычных перакананнях. У адносінах да асобаў, якія дэманструюць апазіцыйныя погляды, ужываюцца рэпрэсіі: выбарачнае ўжыванне кантрактнай сістэмы найму (звальненні з працы), адлічэнні з навучальных устаноў, адвольныя затрыманні напярэдадні масавых мерапрыемстваў і буйных палітычных кампаній, перашкоды пры балатаванні падчас выбараў, абмежаванні свабоды асацыяцыі і мірных сходаў, прызыў на вайсковую службу з парушэннем неабходных працэдур.

Вялікі рэзананс выклікала адлічэнне з другога курсу юрыдычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (БДУ) студэнткі Таццяны Шапуцькі, якая з'яўляецца прэс-сакратаром незарэгістраванай моладзевай арганізацыі «Малады фронт». Шапуцька па запрашэнні Еўрапейскай камісіі 16-17 лістапада 2009 г. удзельнічала ў форуме «Ўсходняга партнёрства» ў Брусэлі, у сувязі з чым была вымушана прапусціць некалькі дзён заняткаў ва ўніверсітэце. 2 снежня 2009 г. загадам рэктара БДУ Шапуцька была адлічана з-за пропуску заняткаў на працягу семестра. Па меркаванні студэнткі, пры яе адлічэнні былі парушаны вызначаныя працэдуральныя нормы, а цяжар яе правіны (22 гадзіны пропуску) не адпавядаў ужытаму дысцыплінарнаму спаганню. 9 студзеня 2010 г. рэктар БДУ С. Абламейка адказаў на скаргу Шапуцькі ад 28 снежня 2009 г., адмовіўшы ў яе задавальненні.

Улады выкарыстоўваюць абмежаванні на выезд і ажыццяўляюць кантроль за перамяшчэннем за межы краіны палітычных і грамадскіх дзеячоў. 1 студзеня 2008 г. старшыня Аб'яднанай грамадзянскай партыі Анатоль Лябедзька атрымаў з аддзела па грамадзянстве і міграцыі Цэнтральнага РУУС г. Мінска паведамленне аб тым, што яму забаронена выязджаць за мяжу. Рашэнне было прынята на падставе таго, што ў адносінах да Лябедзькі Пракуратурай г. Мінска ўзбуджана крымінальная справа па арт. 367 ч. 2 КК (паклёп у адносінах да прэзідэнта Беларусі). Таксама Лябедзька атрымаў ліст з пракуратуры, дзе казалася, што пракуратура разглядае палітыка падазраваным, аднак мера стрымання не абіралася, а абвінавачанне не было прад'яўлена. 6 лютага 2009 г. крымінальная справа ў адносінах да Лябедзькі была спынена, аднак пры выездзе за межы Беларусі ён па-ранейшаму сутыкаецца са значнымі цяжкасцямі. Памежнікі рэгулярна прымушаюць Лябедзьку праходзіць асабісты дагляд, ажыццяўляюць дагляд яго аўтамабіля. Падобныя адносіны характэрны і для іншых вядомых палітыкаў, якія перасякаюць беларускую дзяржаўную мяжу. Таксама былі зафіксаваны выпадкі адмовы ў выездзе за мяжу пры перасячэнні мяжы членам арганізацыі «Малады фронт» Настай Палажанка. Прычым падставай да абмежавання выезду памежнымі органамі ўказвалася нібыта ўзбуджаная ў адносінах да Палажанкі крымінальная справа. Аднак пазней МУС паведаміла на пісьмовы запыт Насты, што гэта было «памылкай».

Дзясяткі актывістаў апазіцыйных структур і праваабаронцы падвяргаюцца кантролю за перамяшчэннямі: памежныя органы маюць адмысловыя спісы актывістаў, у адносінах да якіх адсочваецца факт перасячэння мяжы. Нярэдка ў адносінах да такіх асобаў ажыццяўляецца адмысловы дагляд. Так, прадстаўнікі Праваабарончага цэнтра «Вясна» Алесь Бяляцкі, Вялянцін Стэфановіч, Уладзімір Лабковіч, пачынаючы з 2008 г., больш года падвяргаліся мытнаму дагляду (дагляду транспарта і асабістых рэчаў) пры кожным перасячэнні дзяржаўнай мяжы Беларусі. Таксама такому кантролю працяглы час падвяргаліся старшыня БХК Алег Гулак, старшыня Беларускай асацыяцыі журналістаў Жана Літвіна, лідэр Кангрэса незалежных прафсаюзаў Аляксандр Ярашук і іншыя.

Нягледзячы на неаднаразовыя звароты ў дзяржаўныя органы з патрабаваннем растлумачыць прычыну падобных дзеянняў, улады так і не прадставілі падставаў для такога кантролю.

Дыскрымінацыя па прыкметах іншых акалічнасцяў

Існуе дыскрымінацыя па прыкмеце фізічнага і псіхічнага здароўя. Палітыка дзяржавы ў адносінах да інвалідаў накіравана не на іх інтэграцыю ў грамадства, а на вылучэнне іх у асобную групу. Дыскрымінауючым з'яўляецца асобнае навучанне дзяцей-інвалідаў і астатніх школьнікаў. Такая пазіцыя дзяржавы ўяўляецца ёй самой эканамічна абгрунтаванай, паколькі сумеснае навучанне дзяцей-інвалідаў са здаровымі патрабуе стварэння неабходных асаблівых умоваў. Акрамя гэтага, немагчыма і рэалізацыя права грамадзян на выбар формы навучання свайго дзіцяці.

Улады не прыкладаюць дастатковых высілкаў па стварэнні безбар'ернага асяроддзя ў населеных пунктах, што асабліва датычыць інвалідаў-калясачнікаў. Як станоўчы момант неабходна адзначыць наяўнасць дзяржаўнай праграмы па стварэнні безбар'ернага асяроддзя, аднак яе выкананне недастатковае.

Старшыня грамадскага аб'яднання «Рэспубліканская асацыяцыя інвалідаў-калясачнікаў» Сяргей Драздоўскі ў маі 2009 г. падаў у суд на дзеянні ахоўніка Нацыянальнага акадэмічнага тэатра оперы і балета, палічыўшы іх дыскрымінацыяй. С. Драздоўскі разам з Уладзімірам Патапенкам 12 сакавіка 2009 г. не змог патрапіць у тэатр, якія адчыніўся пасля рэканструкцыі, з-за парушэння нормаў будаўніцтва, што значыць невыканання правілаў безбар'ернага асяроддзя. Спроба высветліць сітуацыю ў адміністрацыі скончылася канфліктам. Супрацоўнік аховы, перагарадзіўшы шлях, не дазволіў інвалідам патрапіць нават у фае службовага пад'езда. 29 мая 2009 г. суд Фрунзенскага раёна Мінска не задаволіў іск аб кампенсацыі маральнай шкоды, нанесенай дыскрымінацыйнымі дзеяннямі ў адносінах да інваліда-калясачніка. Суд спаслаўся на тое, што Грамадзянскі кодэкс Рэспублікі Беларусі ўтрымлівае строгі і вычарпальны пералік пунктаў, па якіх можна патрабаваць прыцягнення да адказнасці за прычынненне маральнай шкоды, і дыскрымінацыя інвалідаў туды не ўваходзіць.

Рэкамендацыі:

1. актывізаваць супрацоўніцтва з Камітэтам ААН па правах чалавека, своечасова прадстаўляць даклады аб выкананні Рэспублікай Беларусь Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах; прымаць меры па выкананні меркаванняў Камітэта ААН па індывідуальных скаргах;
2. увесці мараторый на выкананне смяротнага пакарання; ратыфікаваць Другі факультатыўны пратакол да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах і прыняць меры да выключэння смяротнага пакарання з сістэмы пакаранняў;
3. даць заканадаўчае вызначэнне дыскрымінацыі; забяспечыць дзейсны доступ да судовых сродкаў абароны ахвяраў дыскрымінацыі;
4. не дапускаць дыскрымінацыі ў адносінах да якой-небудзь асобы або групы асобаў, у тым ліку па палітычных і іншых матывах, па прыкметах полу і сэксуальнай арыентацыі; забяспечыць належнае расследаванне кожнага выпадку дыскрымінацыі;
5. завершыць расследаванне выпадкаў знікненняў палітычных дзеячоў і журналістаў: В. Ганчара, Д. Завадскага, Ю. Захаранкі, А. Красоўскага;
6. прывесці ў адпаведнасць з міжнароднымі стандартамі працэдуру змяшчэння пад варту; перадаць паўнамоцтвы па санкцыянаванні змяшчэння пад варту і абранні меры стрымання судовым органам, выключыўшы магчымасць прымянення меры стрымання па матывах адной толькі цяжкасці злачынства;
7. выключыць абмежаванне свабоды і ізаляцыю грамадзян у выпадках, не звязаных са здзяйсненнем правапарушэнняў, ліквідаваўшы сістэму лячэбна-працоўных прафілакторыяў;
8. спыніць практыку адвольных затрыманняў грамадзян па палітычных матывах, прыняць эфектыўныя меры па расследаванні выпадкаў незаконных затрыманняў;
9. імплементаваць у нацыянальнае заканадаўства паняцце катаванняў, працягнуць высілкі па барацьбе з катаваннямі, забяспечыць эфектыўнае расследаванне выпадкаў катаванняў і бесчалавечнага абыходжання;
10. актывізаваць высілкі па рэфармаванні пенітэнцыярнай сістэмы, забяспечыўшы выкананне мінімальнага стандартнага правілаў абыходжання са зняволенымі, у тым ліку адпаведнасць умоваў утрымання ў месцах пазбаўлення волі і ўтрымання пад вартай міжнародным стандартам у галіне правоў чалавека;
11. забяспечыць рэалізацыю права вызнаваць рэлігію, у тым ліку запрашаць замежных святароў;
12. выключыць выпадкі прыцягнення да крымінальнай адказнасці асобаў, якія адмовіліся ад службы ў войску па матывах сумлення і прыняць закон аб альтэрнатыўнай службе;
13. прыняць меры для забеспячэння свабоды нацыянальных і замежных СМІ; прыняць меры па пашырэнні доступу да інфармацыі, вярнуць усе недзяржаўныя грамадска-палітычныя выданні ў сістэму дзяржаўных манапалістаў-распаўсюднікаў друкаваных выданняў; спрасціць працэдуры адкрыцця прадстаўніцтваў замежных СМІ;
14. выключыць крымінальную адказнасць за дыфамачыю вышэйшых службовых асобаў, дыскрэдытацыю дзяржавы; не дапускаць парушэнняў права на атрыманне і распаўсюд інфармацыі на падставе супрацьдзеяння экстрэмізму;
15. прывесці нацыянальнае заканадаўства ў адпаведнасць з міжнароднымі стандартамі ў галіне свабоды сходаў; спрасціць працэдуру ўзгаднення, выключыць неабгрунтаваныя абмежаванні па месцы, часе і парадку правядзення сходаў, а таксама абавязак арганізатараў сходаў аплочваць выдаткі па забеспячэнні правапарадку і бяспекі, прыборкі тэрыторыі;
16. адмяніць забарону на дзейнасць незарэгістраваных грамадскіх аб'яднанняў; спрасціць працэдуру іх рэгістрацыі.

Спіс скарачэнняў

- БАЖ — Грамадскае аб'яднанне «Беларуская асацыяцыя журналістаў»
БДУ — Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
БДІПЧ АБСЕ — Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе
БХД — Партыя «Беларуская хрысціянская дэмакратыя»
БХК — Рэспубліканскае праваабарончае грамадскае аб'яднанне «Беларускі Хельсінскі камітэт»
г. — год
г. — горад
г.п. — гарадскі пасёлак
КДБ — Камітэт дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь
КаАП — Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях Рэспублікі Беларусь
КПЧ — Камітэт ААН па правах чалавека
МУС — Міністэрства ўнутраных справаў Рэспублікі Беларусь
МПГПП — Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах
НДА — няўрадавая арганізацыя
ААН — Арганізацыя Аб'яднаных Нацый
руб. — беларускі рубель
РУУС — раённае аддзяленне ўнутраных справаў
СМІ — сродак масавай інфармацыі
арт. — артыкул
арт.арт. — артыкулы
тыс. — тысяча
КВС — крымінальна-выканаўчая сістэма
КК — Крымінальны кодэкс Рэспублікі Беларусь
КПК — Крымінальна-працэсуальны кодэкс Рэспублікі Беларусь
ЦВК — Цэнтральная камісія Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенні рэспубліканскіх рэферэндумаў
ч. — частка
ЛПП — Лячэбна-працоўны прафілакторый